

ЗМЕЙ ГОРЯНИНЪ

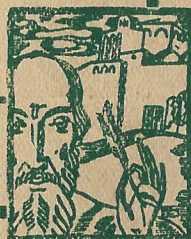
НИЙ УМРЪХМЕ —
ДА ЖИВЪЙ НАРОДА

ЗА
ВЕ
СТ
И

1938

КНИГА

7

ЗМЕЙ ГОРЯНИНЪ / НИЙ УМРѢХМЕ —
ДА ЖИВѢЙ НАРОДАІ

З М Е Й   Г О Р Я Н И Н Ъ

Н И Й   У М Р Ъ Х М Е —
Д А   Ж И В Ъ Й   Н А Р О Д А !

П О В Е С Т Ъ

З   А   В   Е   Т   И

1   9   3   8

РОДИХМЕ СЯ ВЪ МЖКА И НЕВОЛЯ —
ТЯЖКА БЪШЕ ТАЗЪ НАРОДНА ДОЛЯ. —
ВОЗСТАНАХМЕ НА СМЪРТЪ ЗА СВОБОДА;
НИЙ УМРЪХМЕ — ДА ЖИВЪЙ НАРОДА!

Какво е чудо станало
въ Търнова града голѣма,
у Велча у Джамджията!
Велчо Мариаци думаше:
Мариаци, първо вѣнчило,
дрехитѣ да ми извадишъ —
дрехитѣ младоженскитѣ —
вѣнчалната ми премѣна,
елека сукналията,
кинтиша най-голѣмия,
венедишкитѣ чорапи
и феса анадолския;
да ми притѣкмишъ силаха —
силаха седефлията
и мойтѣ тежки кобури
съсъ алтънъ чифте пишови,
че ще въ Цариградъ да ида,
въ султановитѣ сараи,
турцитѣ да наковладя,
какво сж глава вдигнали!

Додето Велчо издума,
дворътъ се пълень напълни
съсъ турци билюкѣ-башии;
турцитѣ Велча хванаха,
та му извиха ржцетѣ!

Презъ августъ падатъ най-много звезди.

Тѣ затрептяватъ, като ресници на дете, което се готви да заплаче, сетне се откъсватъ отъ небето и полетяватъ задъ далечнитѣ черни ридове на планинитѣ. Бѣлитѣ нишки, останали по пѣтя имъ, се сплитатъ въ гѣста паяжина, срѣдъ която се блѣска луната, като голѣма сребърна муха.

Легналъ на грѣбъ върху тежко китено чердже, прибралъ рѣще подъ тила си и запухкалъ съ малка глинена луличка, Колю Гайганджи гледа усмихнатъ бѣлата паяжина на падашитѣ звезди.

Нѣкога циганка вретенарка му бѣ казала, че щомъ види падаща звезда, каквото си помисли — ще стане! А сега толкова много звезди падатъ, че той би могълъ да стане по-богатъ, посиленъ, по-мждъръ отъ царъ Соломона, ако наистина Богъ чуе и изпълни всичкитѣ му мисли.

Не! Само една мисль да изпълни Богъ и му стига! Той си има пари, колкото му трѣбватъ. Силата му стига да огъне една тригодишна бука, а мждростята сама ще дойде, когато косата му побѣлѣе и когато пустне брада. А единствената мисль, за която се моли на Бога, е най-мжчната! Съ тая мисль той подслажда самотнитѣ си вечери, когато лежи на поляната до тепавицата.

Подслажда ли! И тазъ добра! Съ такава мисль и най-сладкиятъ день би се огорчилъ!

Той протѣга рѣще, сякашъ се мжчи да разкъса паяжината, да освободи луната, да я скжта

въ пояса си, а утре да я занесе на куюмджийската чаршия и отъ далече да викне:

— Ей, куюмджии, кой е башъ майсторъ, та да ми направи две вѣнчални халки отъ месечината?

И ако го запитатъ куюмджиитѣ:

— За кого е по-малката халка, Гайтанджи Кольо?

Той ще кресне така, че ще го чуятъ въ четири каази:

— За Ветка хаджи Дачова, куюмджии, за Ветка хаджи Дачова! Изпратете калфа-башията да ѝ вземе мѣрка!

Безъ да иска, той изказва гласно мислитѣ си и се стресва. Лудньо! Тѣй ли се мисли?!

Колю се изправя на лакти и се вслушва. Нѣма никой. Язътъ на тепавицата прелива, и водата съ тихъ еднозвученъ шепотъ се спуска по каменистото кориго на малката рѣка. Вѣтърътъ тихичко свири на най-тънките жици на невидима гждулка, като чели се мжчи да приспи гората.

Въ стаята, кждето спятъ двамата ратаи тепавичари, свѣти малко газениче, но свѣтлината му е толкова бледа, че едва смогва да пробие замърсеното стъкло на прозореца.

— Значи, никой не ме е чулъ, — успокоява се Колю и отново се отпуска на чергата.

— А защо се плаша да мисля за нея? Мигъръ не съмъ имотенъ? Мигъръ не съмъ отъ родъ? Тя е отъ чорбаджийски родъ, а азъ самъ съмъ чорбаджия. Нейнитѣ нанизи сж отъ баща ѝ, а моитѣ самъ съмъ ги припечелилъ! Утре мога да отида при баща ѝ и да я поискамъ!

Той притваря очи и мисли, колко ще е хубаво, когато хаджи Дачо му протегне голъмата си космата дъсница и рече съ привидна строгост:

— Цѣлуйвай ржка, Кольо челеби, и си я отведи! До днесъ сме били приятели и съседи въ чаршията, огъ днесъ сме родъ.

Той ще сложи на Веткиния пръстъ халката и, безъ да видятъ другитъ, ще постисне леко дланъта ѝ. Тя ще пламче като божуръ и ще го укори:

— Ухъ, какъвъ си! Потрай!

После ще се вдигне чутна сватба. Ще повика свирачи отъ Елена, отъ Лѣсковецъ, отъ Горна Орѣховица. Отъ свирнитъ имъ цѣла недѣля ще кънти Търновскиятъ санджакъ. А вечеръта, когато старитъ сватове съ пѣсни ги поведатъ къмъ тѣхната стая, вънъ на чардака неговитъ акрани ще натъпчатъ добре дългитъ шишенета и...

Два отсѣчени изстрела проечаватъ въ гората.

Колю Гайтанджи скача. Не бѣше ли заспалъ и на сънь чулъ сватбарскитъ изстрели?

Не. Писькътъ на куршумитъ още се носи изъ гората, като съсъкъ на грамадна усойница. После ясно се чуватъ бързи стѣпки. Нѣкой съ всички сили тича къмъ тепавицата и напраздно се мъчи да прикрие шума. Издаватъ го счупенитъ сѣчки.

Колю се навежда бързо, изважда подъ чергата дългъ посребренъ пищовъ, тиква го въ пояса си и тръгва да посрещне непознатия бѣглець.

— Кой е?

Стѣпкитъ сѣкватъ, но едно бързо, тежко дишане показва, че задъ ствола на брѣста се крие нѣкой.

— Кой е? — повтаря Колю и изтегля пищова.
— Обади се, инъкъ ще те застрелямъ, като куче!

— Стт! — простенва нѣкой. — Тихо, тихо!..
Кольо, ти ли си?

— Азъ съмъ. Ами ти? Излѣзъ, излѣзъ!

Една едра сѣнка се измѣква задъ брѣста
и се приближава.

— Азъ съмъ Кънчо Бжчварьтъ, не ме ли
позна? Господъ да те вразуми! Изкара ми ума!
Огървахъ се отъ една напасть, та малко остана ти
да ме убиешъ.

— Хм... — повдига рамене Колю и при-
бира пищова. — Вижъ го ти! Азъ съмъ виновенъ,
че той тича изъ гората като върколакъ и, че по-
дире му нѣкой стреля.

На поляната е свѣтло. Облото бѣло лице на
луната е спрѣло точно надъ нея, каточели да раз-
гледа по-добре Гайтанджията и неочаквания му
гостъ.

Кънчо се отпуска на чергата, а Колю наднича
презъ прозореца, да види дали спятъ ратаитѣ.

— Не сж чули нищо, — казва той, когато се
връща и сѣда. — Е? Кажй сега, кой те гонѣше?
Кой стреляше подиръ тебе?

Кънчо дълго се ослушва въ гората, а после
отсича:

— Никой не ме е гонилъ! Никой не е стрелялъ!

— Така, а? — извива вежди Колю и край
устнитѣ му се свива гнѣвна гънка. — Ти ли си лудъ,
или мене смѣташъ за лудъ? Кажй кжде си ходилъ
посрѣдъ нощъ? Отъ Търново до тука е единъ
часъ пжтъ...

Кънчо се вдига бързо:

— Не си кадия да ме разпитвашъ!

Той тръгва къмъ гората, ала на пжтя му изкачатъ двама кърсердари. Единъ мигъ тѣ се взираатъ въ него, а сетне любезно поздравляватъ:

— Добъръ вечеръ, Кънчо ефенди! Ти ли си биль? Ние помислихме...

Преди Кънчо да отговори на поздрава, гайданджията се изстѣпя предъ низамитѣ:

— Добъръ вечеръ, Мехмедъ чаушъ. Вие ли стреляхте преди малко? Ние си стояхме съ майсторъ Кънча на хладина, когато чухме изстрелитѣ. А то вие сте били...

— Ние, Колю челеби. Единъ човѣкъ ходѣше изъ гората и носѣше човаль на гърба си. Помислихме, че е крадецъ, та му викнахме да чака, а той се изгуби въ тъмното... Не е ли миналъ отъ тука?

— А, не е, не е! — твърдо отвръща Колю. — Кжде смѣе да мине отъ тука. Нали знае, какъ си пазя азъ тепавицата? И да го изпустнете вие, азъ ще го застрелямъ...

Турцитѣ свиватъ по една цигара отъ челебийския тютюнь, казватъ по нѣколко думи, извинаяйки се за безпокойството, и отново тръгватъ да търсятъ човѣка съ човала.

Колю напълва лулата си и влиза въ стаята при ратаитѣ. Кънчо почаква, докато вратата се затвори следъ него, отпуска се на колѣне и зашепва:

— Господи Иисусе Христе, помилуй мя и спаси. Майко Пресвета Богородице, Закрилнице и Застѣпнице! Прости грѣха ми! Не за користъ и зло го направихъ, а за правата ни Христова вѣра! Отъ почить и любовъ къмъ стареца го направихъ. Азъ си зная страха и трепета. Помилуй мя!

Увлѣченъ въ молитвата си, той не вижда, че Колю Гайтанджи излиза отъ тепавицата и носи въ ржце фенеръ. Когато съзира фенера да мъждука между стволитѣ на дърветата, той скача като обезумѣлъ и се спуска следъ тепавичаря:

— Кольо, братъ ми бѣди! Не отивай тамъ. Като на Бога ти се моля! Убий ме! Застреляй ме, но не отивай!.. Стой! Стой!.. Не отваряй човала! Майко Богородице!

Вече е късно. Колю се отбива отъ пжтеката. Подпрѣнъ до едно дърво се чернѣе голѣмъ човалъ. Гайтанджията отваря бързо устата на човала, повдига фенера и отскача въ страна:

— Боже милостиви!

Фенерътъ пада отъ ржката му и се разбива. Мракътъ става още по-дълбокъ и по-противень.

— Кънчо, какво си направилъ? Кой е този?!

II

На кръвнина е и на мъжа!
Дѣдо Нефталимъ съ завъртане премѣства
садефената си броеница отъ дѣсната ржка и
широко се прекръства.

— Отколе зная, че е така. Писано ли е да
мратъ набедени праведници, винаги така падатъ
звездитѣ!

— Както ни е писано, отче игумене, — кротко
го прекъсва иеромонахъ Теодосий и въздиша.

— Когато мина Дибичъ генералъ, пакъ така
падаха звездитѣ! Нѣма още пълни шестъ години.
А колко свѣтъ погина? Колко праведници затриха
агарянитѣ? Нѣматъ четъ!

— Нѣматъ, — отвърща Теодосий. — И още
продължаватъ да избиватъ!

Тихо пѣе чучурѣтъ на мѣнастирската чешма.
Вечерникѣтъ леко огъва върховетѣ на тритѣ тополи,
завъртява се надъ старата черква и едва чуто по-
свирва по ржбоветѣ на московскитѣ камбани.

Килиитѣ на монаситѣ сж тъмни. Изморени отъ
дневния трудъ, тѣ сж заспали още докато вече-
рятъ. Будни сж само игуменѣтъ дѣдо Нефталимъ
и неговиятъ най-добъръ приятелъ иеромонахъ Тео-
досий. Може би досега и тѣ щѣха да спятъ, но
дѣждѣтъ отъ падащи звезди ги задържа на приказка
вънъ на марангозлията чердакъ, предъ казанджий-
ската одая.

— Тежко и лошо иго агарянско!

— Отче игумене, ти безъ да щѣшъ повтаряшъ думитѣ на многострадалния попъ Тодоръ Жераналията. Чуваль ли си за него?

— Чувахъ... Преди месецъ го затрили...

— Азъ все се тъкмѣхъ да ти кажа и... — иеромонахъ Теодосий замълчава виновно.

— И? — извива очи дѣдо Нефталимъ.

— И да ти се изповѣдамъ, отче. Нарушихъ канона...

— Господь да ти прости. Какво си прегрѣшилъ?

— За часъ време си свалихъ расото, — прошепва Теодосий едва чуто и привежда глава.

Игуменътъ дълго го гледа:

— Свалилъ си расото? Кой ти даде дрехи да се облѣчешъ?

— Велчо, Велчо Джамджията. Той е вѣренъ човѣкъ. Той ми ги даде. Разбра ми желанието и ми ги даде...

— Какво грѣшно желание те е накарало да хвърлишъ расото си, отче Теодосие?

— Искахъ да отида въ джамията, когато щѣха да потурчватъ попъ Тодора. Искахъ единъ вѣренъ човѣкъ да види, какво чудо ще направи Господь Богъ. Защото знаехъ, че ще стане чудо. Нѣщо от-вжтре ми казваше...

— Е?

— Чудото стана, дѣдо Игумене!

Теодосий е облекченъ следъ направената изповѣдь. Лжчитѣ на луната се пречупватъ въ разширенитѣ му зеници. Той говори бързо, пламенно, съ почти мистично увлѣчение:

— Принудили го — него де, попъ Тодора — да приеме исляма. Обещали му, че веднага ще го направятъ главенъ ходжа въ Търново. И той приелъ. Приелъ привидно, колкото да извърши Богоугоденъ подвигъ и да изповѣда твърдата си вѣра въ кръста. Като го доведоха въ джамията, азъ вече бѣхъ тамъ. Запrietата съ камшици бѣха докарали мало и голѣмо да гледатъ, какъ единъ столѣтникъ ще си промѣни вѣрата. Сърдцето ми се кжсаше, отче игумене, а пкъ отвѣтре нѣщо все ми вика: „потрай и ще видишъ! потрай и ще видишъ!“ Турцитѣ четоха нѣщо, после сложиха върху главата на светия старецъ една зелена чалма, намѣтнаха го съ зелено джубе и го поведоха да обиколи джамията отвѣтре. И тъкмо когато всички турци се радваха, попъ Тодоръ се изправи, сякашъ стана два пѣти по-високъ отколкото си бѣше, грабна чалмата, хвърли я, плю отгоре ѝ и я стѣпка.

— Сетне, сетне? — пита игуменътъ и вече не се сърди на иеромонаха за нарушения канонъ. — Рече ли нѣщо старецътъ?

— Рече: „братия, тежко и лошо иго агарянско!“ А сетне викна високо: „доведоха ме да ме обругаятъ и похулятъ за светата вѣра Христова! Мене Господъ ще ми приеме душата, а тия тука — Аллахъ да ги сѣди!“

— Господи, Господи! — широко се прекръства отецъ Нефталимъ. — Благодаримъ ти, че още давашъ светци и праведници на народа ни!

Въ безцвѣтнитѣ му старчески очи грѣйва безгранична вѣра и чиста молитвена благодарностъ. И Теодосий се прекръства.

— А каймакаминътъ, отче игумене, не даде и да го погребатъ, както прилича. Убиха го още въ

джамията, мъртавъ го обесиха, а тѣлото му захвърлиха въ една яма на края на града. Само нѣколко добри жени хвърлиха връзъ него по две шепи прѣстъ, и тѣй си остана... Ходи Велчо чорбаджи при каймакамина да измоли тѣлото — каймакаминътъ го нахокалъ. Огиде даскалъ Андонъ при владиката да се оплаче — владиката повдигна рамене и отсѣкълъ: „на такъвъ попъ, такова погребение се пада!“

— Страшно, страшно!

Дѣдо Нефталимъ почти побѣгна по чардака до своята килия.

Отива да оплаче светия изповѣдникъ попъ Тодоръ Икономъ отъ Жеравна.

— — — —

Зора се сипва.

Тъмнитѣ бѣгатъ на западъ, натрупватъ се, сплестяватъ се тежко въ непрогледна тъмно-синя завеса. А на изтокъ небето посивява, звездитѣ една следъ друга изгасватъ и остава само зорницата да дочака огнения ликъ на слъцето.

Предъ кованата порта на Капиновския манастиръ спиратъ двама млади мжже, повели доресто конче.

— Огледай се, дали не свѣти въ нѣкоя килия.

Единиятъ мжжъ обхожда манастирската ограда до нѣкжде и се връща:

— Не свѣти. Още е рано. Монаситѣ не сж станали. Похлопай да ни отворятъ. Не! Чакай!

Той поема чукчето на малката порта и три пжти отсѣчено почука.

— Кой чука?

— Хайде отваряй и не ме разпитвай! Не ме ли позна?

— Бачо Кольо, ти ли си?

Сънливо ратайче открехва малката порта. Колю Гайтанджи влиза и тихичко му прошепва на ухото:

— Отвори голъмната порта да вкара бачо ти Кънчо коня и после бѣгай да спишъ. Да не съмъ те видѣлъ да се навърташъ изъ двора, че ще ти скжсамъ ушитѣ! Дѣдо Нефталимъ тука ли е?

— Тука.

— Азъ самъ ще го събудя!

И той трѣгва нагоре къмъ стаята на игумена, като се пази да не стѣпи на нѣкое разклатено стѣпало.

— Дѣдо игумене, облѣчи се и скоро слѣзъ долу. Азъ съмъ Колю Гайтанджията. Ела! Има нѣщо да ти разправа! Слизай тихичко...

Кънчо вързва коня за вжтрешния стѣлбъ на вратата, нарамва човала и трѣгва покрай килиитѣ къмъ двора задъ черквата. Тамъ, въ сѣнката на столѣтнитѣ брѣстове, спятъ вѣченъ сънь покойнитѣ братя монаси.

Колю Гайтанджи и дѣдо Нефталимъ го догонватъ.

— Какво носи Кънчо? — пита игуменътъ и нѣкакво странно предчувствие жегва сърдцето му.

— Единъ покойникъ, дѣдо игумене. Единъ святъ покойникъ.

Кънчо внимателно оставя човала на земята, колѣнчи и почти заривава:

— Донесохъ тѣлото на попъ Тодоръ Икономъ, отче игумене! Може би голъмъ грѣхъ съмъ на-

прави́ль, че изровихъ гроба му, но го направихъ, за да го погребемъ по християнски! Като куче го бѣха захвърлили въ една яма... Не можахъ да изтрая да гледамъ такава страхотия... Затова го изровихъ и го донесохъ.

Нозетѣ на отецъ Нефталимъ се подкосяватъ, очитѣ му се примрежватъ и гласътъ му едва смогва да се отжсне:

— Кънчо, Кънчо! Отде взе толкова сила!

III

Всѣка година на Свети Иванъ безъ Глава хаджи Йорданъ Брадата отъ Елена струва въ Капиновския мѣнастиръ курбанъ. Този оброкъ наследи отъ баща си хаджи Иванъ Разсукана още преди трийсетъ и три години, когато турци-разбойници убиха по-голѣмия му братъ — хаджи Петко.

Хаджи Йорданъ не видѣ това страшно дѣло. Тогава бѣше на гурбетъ и научи за братовата си смъртъ едва подиръ шесть месеца. Но бѣха му разказали за убийството такива нѣща, че косата му настрѣхваше и до сега. Когато донесли окървавения трупъ, баща му — стариятъ хаджи Иванъ Разсукана — повдигналъ очи къмъ божигробската икона, прекръстилъ се и рекълъ: „Господи, да бжде воля твоя!“ Сетне излѣзълъ отъ стаята, кждето десетина жени се суетѣли край смъртника, и изчезналъ. Напраздно го търсили изъ цѣлия градъ, напраздно разпратили хора да го дирятъ изъ околнитѣ колиби и села. Каточе въ земята потъналъ. И едва следъ четирийсетъ дни, тъкмо въ деня на Свети Иванъ безъ Глава, го открили въ Капиновския мѣнастиръ. Толкова го била потресла смъртъта на сина му, че забѣгналъ въ мѣнастира и тамъ се скрилъ да се наплаче на воля.

Затова Хаджи Йорданъ пази бащиния си оброкъ.

На този день той събира всичкитѣ си роднини, поканва приятели отъ околнитѣ градове, дава го-

щавка и скъпи бакшиши на ратаитѣ си, а на мѣнастира оставя богати дарове.

Сутринята коли и конници пристигатъ отъ ранина, току като надникне слънцето надъ боаза. Всички канени на курбана тръгватъ тъй, че почти въ едно време да бждатъ предъ мѣнастирската порта.

Монаситѣ още отъ вечерята сж готови за голѣмитѣ гости — първенцитѣ на цѣлия Търновски санджакъ. Единъ послушникъ отъ тъмно още се изкачва на камбанарията и, щомъ види изписаната съ птички и гюлове талига на хаджи Йордана да спира на малката полянка предъ мѣнастирската порта, дава знакъ. Тогава три клепала и две камбани запѣватъ живо и весело. Звучитѣ имъ се отекватъ въ гориститѣ склонове на балкана, извишаватъ се трепетни и нѣжни високо въ синьото небе и сякашъ канятъ Самаго Бога на благословено пиршество:

— Господи, Господи, взри съ небесъ и благослови виноградъ сей, егоже посадила дѣсница твоя!

Игуменътъ посрѣща оброчницитѣ предъ вратата. Златниятъ кръстъ въ дѣсната му ржка блѣсти на слънцето като живъ огънь. Отъ лѣвата му страна единъ монахъ държи котле и росната босилкова китка пръска капки света вода надъ набожнитѣ християни.

— Добре дошли, добре дошли!

— Добре ни срѣщашъ, отче игумене!

— Да благослови Богъ сто години да ви срещамъ така въ нашата света обителъ. Кръвта на Светаго Ивана и вѣрата на Светаго Николая Чудотвореца и Закрилника да ви бждатъ пжтъ въ живота.

— Аминъ, аминъ!

Изъ отворената врата на черковата се носятъ звуцитѣ на черковната пѣсенъ за посичането на Свети Иванъ. Йеромонахъ хаджи Теодосий е започналъ утринната, и мощниятъ му гласъ изпълня не само храма, а прелива вѣнъ на двора и се слива съ необикновения шумъ на събуждащата се природа. Монаситѣ тихичко пригласяятъ, за да могатъ думитѣ на пѣсенъта да се чуватъ ясно и да поулаватъ слушателитѣ.

Пръвъ въ храма влиза хаджи Йорданъ Брадата съ невѣстата си. Той е едъръ, широкоплещестъ българинъ, съ огнени черни очи, съ високо чело и съ брада до поясъ. Шейсеттѣ и петъ изживѣни години сж оставили следитѣ си само по посребрената му брада.

Невѣстата му — мъничка, свита до него, изглежда като врабче до соколъ. Нагиздена богато съ коприненъ баръшъ, съ чолено елече, общито съ лисичи кожи, съ сърмалии чехли — тя пристѣпва достойно до съпруга си, увѣрена въ своята знатностъ и благородство. Въ рѣцетѣ си носи тежъкъ бохчалъкъ: копринена риза, коприненъ пишкиръ съ жълти кинари, сърменъ поясъ и два чифта чорапи отъ тънъкъ черенъ английски памукъ — даръ за иконата на Света Богородица.

Въ притвора на оглашенитѣ хаджи Йорданъ трикратно се прекръства, навежда се надъ ухото на стопанката си и прошепва:

— Марийке, мини и остави дароветѣ предъ иконата.

После изважда отъ вътрешния джебъ на дрехата си четири свѣщи отъ бѣлъ анадолски воскъ, подава ѣ дветѣ, а съ другитѣ две се запжтва къмъ лѣвия клиросъ.

— Миромъ Господу помолимся! — извишава гласъ хаджи Теодосий.

— Господи помилуй, — отвърщатъ монаситѣ и се дрѣпватъ на страна до самата стена на черковата, за да дадатъ пжть и лични мѣста на гоститѣ.

Колю Гайтанджи влиза последенъ въ храма. Той стои дълго на двора, за да се радва на Елисавета хаджи Дачова, която блѣсти отъ красота въ праздничната си джанфезена рокля — небесно синя, съ сребърни лалета. Девојката върви между дветѣ си сродници и дружки — дъщеритѣ на хаджи Йорданъ Брадата — и Колю ясно вижда, че такава хубостъ има само въ приказкитѣ и че само въ приказкитѣ може царица, като хаджи Дачовата дъщеря, да се омжжи за тепавичаръ.

И последната мисль, съ която Колю прекрочва мраморния прагъ на черквата, е:

— Дете е тя, дете! А пъкъ азъ съмъ дърто магаре!

— — — — —

Отъ дветѣ страни на хаджи Йордана сж най-добритѣ му приятели: кръщелникътъ му хаджи Дачо и съдружникътъ му въ нѣкои търговски дѣла Велчо Джамджията. Задъ тѣхъ се редятъ първенцитѣ на Търново и Елена: Иванаки Врачалията, Кръстю Симитя, Рачо Бюлбюля, Майсторъ Митю Софялията, Желѣзко Бакърджи, Даскаль Антонъ Никопитъ и най-накрая Колю Гайтанджи.

Колю е застаналъ тамъ не защото е най-младъ, или защото иска да мине за скроменъ предъ старейтѣ. Не!

Отъ своя жгълъ той вижда най-добре Ветка и сърдцето му се изпълва отъ завистъ къмъ смѣ-

лия слънчевъ лжчъ, който се промъква между руситѣ ѝ кждри и я цѣлува по страната.

Ако не е тая завистъ, той навѣрно би чулъ шепота на хаджи Йордана и би изтръпналъ при спомена за току-що преживѣната безсънна нощъ.

— Погледни колко застарѣ отецъ Нефталимъ, — тихичко казва хаджията на ухото на Велчо. — Очитѣ му хлътнали като на охтичавъ. Сякашъ цѣла нощъ не е мигналъ.

Игуменътъ въ това време чете поменика на мъртавецитѣ отъ Разсукановския и хаджи Стояновия родове.

И само една престарѣла бабичка напрѣга па метъта си да се сѣти, кой е този тѣхенъ сродникъ „многострадалний попъ Тодоръ Икономъ“, тѣй често повтарянь отъ отца Нефталима.

— — — —

Младостъ, младостъ!

Цѣла нощъ Колю Гайтанджи не мигна, три часа пжтъ извървѣ съ такъвъ страхотенъ товаръ, при зори гробъ копа и мъртвецъ погребва, а сетне плисна две шепи студена вода на очитѣ си и се смѣси съ гоститѣ на хаджи Йордана.

И сега е по-бодъръ и по-пъргавъ отъ всички други.

Той е душата на голѣмата трапеза, сложена по цѣлата дължина на втория чардакъ.

Наистина, ржката му потреперва, когато поема отъ Ветка хаджи Дачова пълната съ ракия билюрена чашка, но само тя вижда това и сякашъ се усмихва. После на два пжти му става криво, че даскалъ Антонъ се заглежда въ девойката, но и това прощава. Младостъта прощава всичко. За единъ

само погледъ Колю е готовъ да продаде тежкия си дюкянъ въ търновската чаршия, всичкитѣ си ниви и лозя, та дори и тепавицата, съ която се е срастнало сърдцето му. И пакъ би му се сторило, че цената е по-голъма отколкото струва имота.

Червеното лѣсковско вино искри въ блѣстящо калайдисанитѣ медни купи. То зачервява странитѣ, запалва погледитѣ, възбужда духоветѣ. Пѣснитѣ на тримата цигулари усилватъ действието на виното и вдълбаватъ надъ веждитѣ дълбоката рѣзка на мечтитѣ.

— Само тука, отче Нефталиме, се чувствувамъ българинъ. Само тука очитѣ ми могатъ да си починатъ и да не гледатъ улави турчуля! Ехъ, ехъ!...

Хаджи Йорданъ се усмихва тжжно и свива юмрукъ. Стопанката му бързо го стрелва съ погледъ, прибира отъ скута си шарения месалъ и става отъ трапезата:

— Хайде-те, моми и невѣсти, ние да се вдигаме. Да оставиме мжжетѣ сами да си допиватъ виното и да си приказватъ по мжжки.

Гайтанджията е готовъ трижди да я устреми за съобразителността, но не сколасва. Хаджи Дачо му подвиква:

— Я подхвани нѣкоя старешка, Кольо Гайтанджи. Нѣкоя дето да допадне на мене и на хаджи Йордана. Цигуларитѣ не знаятъ маказа на старитѣ пѣсни. Все алафранга ги каратъ. Карай да те чуемъ!..

— Ей ме! Тукъ съмъ! Огънь съмъ! — отвръща Колю и силомъ откъсва погледа си отъ вратата на стаята, въ която влизатъ женитѣ.

Стори ли му се, или наистина Елисавета се поспрѣ за малко предъ вратата? Не се ли заслуша

въ думитѣ на баща си? И ще даде ли сега ухо да чуе пѣсенъта на тепавичаря?

Младостъ, младостъ!

Колю изпжчва гърди, и мекиятъ му плътенъ гласъ изпълва сводоветѣ на чардака, залива мѣнастирския дворъ, отеква въ гората:

Де гиди, Димо Чобане!
Паднала ми е зла зима,
измори вакли овчици,
най-подиръ умрѣ овенътъ,
овенътъ виторогиятъ,
съсь позлатени рогчета,
на рогчетата звѣнчета.

Одралъ Димо кожитѣ на овчицитѣ, одралъ и овена, натрупалъ купъ съ кожи и седналъ надъ купа. Засвирилъ съ медната си цафара и заплакалъ: „Божке ле, Свети Георге ле! Не ми е мжно, че останахъ безъ стадо, ала ми е тежко, че нѣмамъ малко агънце, да ти сторя курбанъ!“ И станало чудо: размърдали се овнешкитѣ кожи, раздвижили се — оживѣли и тръгнали по върха, по Бакаджика. Най-напредъ вървѣлъ овенътъ, следъ него бравитѣ, подиръ тѣхъ вакли агънца, а най-накрая Димо чобанътъ, съсь своята медна цафара, съсь своята крива тояга и съ тая кучка Караманъ съсь осемъ деветъ кучета!

— Те, това е пѣсенъ! — възкликва Желѣзко Бакърджи. — Такива пѣсни ми пълнятъ душичката!

— Ба, — намѣсва се даскалъ Антонъ, — не е много хубава тази пѣсенъ. Умрѣло му на човѣка цѣлото стадо, а ти си седналъ да викашъ: „машалла!“

— Даскале, не говори като антихристъ! Не си разбралъ както трѣбва пѣсенъта! Казано е: умрѣли

му на човѣка овцетѣ, ала после Господь, сиречь, Свети Георгий Победоносець, направилъ чудо и му ги възкресилъ. Тѣй ли е, отче хаджи Теодосие?

Хаджи Теодосий се засмива и се съгласява съ утешителната вѣра на Бакърджията.

— Не се джавкайте, — весело сгълчава хаджи Дачо. — Карай друга пѣсень, Кольо! Карай да видиме нея пѣкъ какъ ще изтълкуватъ!

Отново прозвучава гласътъ на тепавичаря. Сега той е още по-сладъкъ, защото има кому да се харесва:

Лалка на царя думаше:
царьо ле, царьо Шишмане,
въ Търново турци влѣзоха —
въвъ твойтѣ златни палати...

— Тази пѣсень пѣкъ на мене не ми харесва, хаджи Дачо, — поклаща глава Велчо Джамджията.

— Не ти ли харесва? И тази добра! Стара пѣсень, юнашка пѣсень...

— Тамъ е, че не е юнашка... Много е такъва... какъ да рече... много е робска... Да ѝ промѣни Колю словата, па тогазъ да я пѣе...

— Хайде ти ги промѣни, да те видимъ! — прихва хаджията. — Нагласи ги, както ти се харесватъ, па му ги кажи да ги научи...

— Е, то е лесно! Нека да пѣе тѣй, да речемъ: въ Търново турци влѣзоха, ама напрѣко излѣзоха! Тогава ще река, че пѣсенъта му е юнашка!

Само отецъ Нефталимъ не се засмива на Велчовата шега. Той притваря очи и му става тежко, защото знае, че отъ такива пѣсни и задѣвки надъ райата се надвисватъ черни облаци и се излива порой кръвь. Когато минаха руситѣ, младитѣ нали

пакъ такива пѣсни пѣха и пакъ такива имъ бѣха шегитѣ? Какво стана? Отидоха си хиляди праведници. И днеска погребва единъ — попъ Тодоръ! Бедниятъ попъ Тодоръ!

Старецътъ повдига купата съ виното, извива се и презъ пармаклъка на чардака отлива нѣколко капки:

— Тежко и лошо иго агарянско!

— Тежко и лошо е, отче, — повдига очи Велчо, — защото стоимъ съсъ скръстени ржце. Вижъ гърцитѣ и сърбитѣ. Тѣ понесоха ли игото? Скочиха като единъ човѣкъ и се освободиха! Това разбирамъ азъ народъ!

— Хм... народъ! Прощавай, бай Велчо, ала народътъ не е нищо! Разбирашъ ли ме ти мене? Стадо! Стадо и толкова! Царъ ни трѣбва на насъ, царъ да ни поведе! Намѣри ли се достоенъ водачъ, народътъ самъ трѣгва следъ него!..

Очитѣ на Гайтанджи Колю пламтятъ, думитѣ му сж рѣзки и отсѣчени.

Хаджи Дачо се усмихва:

— Младежки приказки! Водачъ винаги се намира! Винаги има хора лакоми я за пари, я за слава. Но когато трѣгне народътъ и дойдатъ турцитѣ съ изострени ятагани, водачътъ се напѣхва въ миша дупка, а сиромаситѣ си проливатъ кръвта. По-добре е да си живѣемъ кротката и умната, да си траемъ, та да не разсипемъ и това добруване, което имаме сега!

— Какво добруване, хаджи! — крѣсва Колю. — Вие, старцитѣ, добрувате, а ние, младитѣ, на такъво добруване викаме: ро-бу-ва-не!

Слънцето преваля на западъ и аленитѣ му лжчи обливатъ бѣлитѣ зидове на мѣнастира съ кръвь.

Тѣй кървава е цѣлата робска земя, цѣлата българска земя! Четири вѣка се облива съ невинна кръвь! Не стига ли вече?

Кръвь изпълня и погледа на Колю Гайтанджи.

А като нѣкакво чудно знамение презъ откренатата врата на стаята се подава една часть отъ джанфезена рокля съ невиненъ небесно синь цвѣтъ и сребърни лалета.

IV

Лъжа е, че нощно време въ гробищата е страшно. Толкова тихо и спокойно е тамъ, че човѣкъ никжде другаде не може да се чувствува тъй спокоенъ. Сякашъ и вѣтърътъ е суевѣренъ, като осемдесетъ годишна бабичка, та не смѣе да разклати листата на брѣстоветѣ, или да подсвирне въ клонетѣ имъ. Въ избуялата трева не мръдва насѣкомо, не запѣва щурецъ. Вадата, която минава току до самия стоборъ на гробищата, и тя не шуми. Дори случайно прелитащата нощна птица се сепва и отпуска крилата си, като отсѣчени. Въ сѣнката на вѣчния покой всичко пази тишина. Но то не е отъ страхъ, а отъ почитъ къмъ мъртавецитѣ. Добри ли сж били, зли ли сж били — все едно. Когато минатъ отвждъ, Господъ ги сжди. А хората ги тачатъ. Хе-хе! Тачели ги били! Колцина ги тачатъ? На прѣсти да ги преброишъ. А другитѣ се плашатъ отъ тѣхъ. Защо? И сами не знаятъ. Може би людетѣ, плашейки се отъ смъртта, безъ да искатъ се плашатъ и отъ нейнитѣ жертви! Справедливо ли е?

Обичашъ нѣкого, радвашъ му се, милвашъ го, а сетне — когато го вземе смъртта, изтрѣпвашъ и не смѣешъ да се приближишъ до него. Криво-лъво, отъ хорски срамъ и съ свито сърдце, ще го цѣлунешъ за раздѣла, ще оставишъ да го погребатъ, а после страхътъ ти ще порастне повече. И не ще посмѣешъ да отидешъ ношемъ на гроба му, па ако ще би цѣлъ животъ, всѣка нощъ да си спалъ съ него подъ една черга.

А божемъ всички сме християни и всички вѣрваме, че човѣкъ не умира, макаръ да си отива отъ този свѣтъ. Малко е човѣшкото сърдце. Толкова е малко, че не може да побере въ себе си и най-малката истина отъ Христовата вѣра.

Мигъръ мъртавецитѣ сж сторили нѣкому зло? Мини край гроба на най-голѣмия изѣдникъ и кръвникъ. Ще ти направи ли пакостъ? Когато си въ беда и въ нѣжда, мини край гроба на най-добрия и светъ човѣкъ — ще ти помогне ли съ нѣщо? Отъ живитѣ трѣбва да се плаши човѣкъ, отъ тия, които дишатъ, мислятъ, говорятъ, работятъ. Лошиятъ да се пази отъ добритѣ, добритѣ отъ лошия.

Тия мисли преминаватъ съ шеметна бързина презъ главата на Велчо Джамджията, когато отваря малката врата на мѣнастирскитѣ гробища и влиза вътре.

— Богъ да прости умрѣлитѣ и да дава на живитѣ сили!

Една сѣнка се отдѣля отъ мрака и приближава.

— А, ти ли си, Кольо? Азъ помислихъ, че съмъ прѣвъ. А ти си ме изпреварилъ

— Не ми търпи търпйлото, бай Велчо. Още като ми даде знакъ следъ вечернята, разбрахъ, че нѣкаква голѣма работа ще има. Едва дочакахъ да се вдигне трапезата и се промъкнахъ тука.

— Добре е, добре!

— Ще чакаме ли другитѣ, или само на мене ще кажешъ.

— Ще ги почакаме. Работата наистина е голѣма. Получихъ писмо отъ Буюкли Георги. И после: още двама души ще положатъ клетва.

— Нови завѣраджии ли? Кои сж?

— Иванаки Йонковъ и Хаджи Дачо.

— Хаджи Дачо ли казваш? Той, дето ни съветва да бждемъ мирни и кротки, ще дойде между насъ? Чудя ти се, бай Велчо! За хаджи Дача азъ ще реча, че не му е мѣстото въ такъва работа. Добъръ човѣкъ е, богатъ, личенъ, уменъ — какво друго да кажа? Само добро. Но . . . такъво . . . не е . . .

— Младъ си, Кольо. Плашишъ се отъ две приказки, казани на софрата. На такъва софра и по-страшни приказки се казватъ и пакъ никой не имъ вѣрва. А за хаджи Дача Сакели Йорданъ под-писва съ дветѣ си рѣце. Той го представя за завѣраджия. Въ хаджи Йордановата дума никой не може да има съмнение.

Думитѣ му се прекжсватъ отъ леко поскръц-вана на вратичката. Тихо и предпазливо се промъкватъ: Майсторъ Димитъръ Софиялията, Кръстю Симитя и Желѣзко Бакърджи. Следъ тѣхъ, почти по стѣпките имъ, идватъ Рачо Бюлбюла и даскалъ Антонъ.

— Събрахме ли се? — съ шепотъ запитва Велчо.

— Нѣма ги още хаджи Йорданъ Брадата и хаджи Теодосий.

— Тѣ ще дойдатъ. Бюлбюль, дай знакъ съ уста.

— Нови хора ли ще приемаме? — запитва даскалъ Антонъ, но никой не му отговаря.

Въ тихата нощъ се понася пѣсенъта на славей: лека, весела, безгрижна. Но тя прозвучава толкова малко, колкото да чуятъ Сакели Йорданъ и хаджи Теодосий и да доведатъ новитѣ.

Пакъ се отваря вратичката на гробищата и четири тъмни сѣнки се промъкватъ мълчешката. Докато приближатъ, Кольо се навежда на ухото на Велча и шепне:

— Клетвата ще стане на единъ светъ гробъ.
Тази сутринъ го зарихме.

— Чий е?

— На попъ Тодоръ Икономъ Жеравнанлията.

— Кой го донесе? Кога го донесе? — забърква се въ въпроси Велчо.

— Други пжтъ ще ти кажа . . . Вървете сега подире ми.

Каточели сивитѣ каменни кръстове сж се отмѣстили и сж пустнали своитѣ тъмни обитатели на ноцна разходка. Тия мрачни мжже, промъквачи се между сѣнкитѣ на дърветата изъ гробищата, сж страшни. На малката поляна, около гроба на попъ Тодора, луната ги освѣтлява, и тогава по лицата имъ се чете решителность твърдостъ, воля и сила. Тѣ мълчатъ мигъ-два, но това мълчание говори за напластена мжка въ душитѣ.

Йеромонахъ Теодосий оставя върху черната прѣстъ на гроба едно разтворено евангелие, позлатения кръстъ отъ олтаря на черковата, а надъ тѣхъ отгоре Рачо Бюлбюла полага нарочно изработения за клетвата мечъ.

— Колѣничете! — заповѣдва властниятъ шепотъ на Велчо.

Хаджи Дачо и Иванаки Йонковъ Врачалията се отпускатъ на колѣне до купчината.

— Сложете дѣсницитѣ си надъ Светото евангелие, кръста и меча!

— Повтаряйте клетвата следъ хаджи Теодосия!

Три таинствени гласа зашептятъ:

— Заклевамъ се, че ще работя задружно за доброто на нашия поробенъ народъ и ще му помогна да свали отъ шията си турския хомоть.

Готовъ съмъ и кръвта си да пролѣя за родъ и за вѣра!

— Станете!

Хаджи Йорданъ Брадата притиска до гърдитѣ си хаджи Дача и съ разтреперанъ гласъ му казва:

— Хаджи, нѣкога, преди много години, когато бѣхъ още момчорлакъ, азъ те възприехъ отъ светата купель и ти дадохъ името си. Тогава те кръстихъ. Сега те кръщавамъ втори пжтъ. И това кръщение е велико и славно! . . .

— Господъ да те благослови, кръстникъ!

— Отъ тази вечеръ насетне вие сте членове на завѣрата и трѣбва да знаете, какво се крои и тъкми. На пролѣтъ, съ Божия помощъ ще се вдигнемъ всички, за да си получимъ свободата.

Тѣзи думи на Велчо Джамджията звучатъ като заповѣдь на началникъ — пълни съ надежда и вѣра въ победата. Той се обръща къмъ хаджи Дача:

— Тази работа отколе се тъкми, хаджи. Въ нея влизатъ много и много хора — най-отбранъ свѣтъ. И всички сж готови, както гласи клетвата. Викнахме и тебе, защото те знаемъ за народенъ човѣкъ.

— Благодаря ви, братя българи!

— Сега да ви кажа голѣмата новина: вчера получихъ писмо отъ капитанъ Георги Мамарчовъ — Буюклията. Пише ми по нашата работа. Да се готвимъ здраво презъ зимата, за да имаме напролѣтъ десетъ хиляди шишенета. Той щѣлъ да дойде въ Търново и отъ старопрестолния градъ ще обявиме въстанието, както нѣкога сж го обявили Петъръ и Асенъ. За тебе, майсторъ Димитре, казва въ писмото, че ти по него време ще трѣбва да се на-

въртишъ въ Търново, а въ Варна да оставишъ другъ твой човѣкъ, който да вдигне момчетата.

— Разбирамъ, Велчо. Азъ затъ нѣма да стоя въ Варна до тогава. Мойтъ хора — едно на друго хиляда души — ще си гледатъ работата. Хемъ ще поправятъ турскитѣ крепости, хемъ ще се приготвятъ да ги превзематъ, а пъкъ съ другитѣ хиляда момчета, които имамъ разпиляни въ Търново и Шуменъ, ще натъкмя една дружина, та отдето мине да не остави единъ фесъ!

— Ти какво направи, майсторъ Желѣзко? Изготви ли кръстчетата за байрацитѣ?

— Нали знаешъ, че не се работятъ въ Търново! Много турски очи се навъртатъ въ дюкяна ми. Пратихъ да ги излѣятъ въ Горна-Орѣховица. На мой човѣкъ ги изпратихъ. До сега излѣлъ четирийсетъ. Остава още шейсетъ да излѣе, та да ги притъкнимъ за сто байрака.

— Прощавайте, че питамъ, — обажда се хаджи Дачо, — ала за тази работа знае ли владиката дѣдо Иларионъ?

— Кой да знае? — подскача като ужилень Колю Гайтанджията. — Ние отъ гърцитѣ трѣбва да се пазимъ повече, отколкото се пазимъ отъ турцитѣ. За да сж добре, гърцитѣ сж готови и бащитѣ си да продадатъ! Остави тази работа, хаджи. . .

— Не бе, джанъмъ! Азъ не казвамъ тѣй и инѣкъ, ами питамъ. Едно време, преди дванайсетъ-тринайсетъ години, тѣ като въставаха, малко ли българи имъ бѣха на помощъ? Та затова рекохъ...

— Такива сж хората, хаджи, — въздъхва Велчо. — Като си изгъкатъ платното, не ще ритнатъ кросното, ами ще го изгорятъ, та и пепельта му ще разпилѣятъ по вѣтъра. И гърцитѣ сж такива. Тѣ се

освободиха, сега гледатъ да сж добре съ агалларитѣ, а за това добруване могатъ да харижатъ нашата свобода. Тѣхъ нали не ги боли. . .

— За владиката питайте мене, — отвръща даскалъ Антонъ. — Азъ съмъ учителъ въ тѣхното школо и зная, то се вика, и зжбитѣ на дѣдо Иларионъ. Той като чуе само думата българинъ, като че оса го захапва! Проклетъ старецъ. . .

Велчо нетърпеливо махва съ ржка:

— Стига толкова, стига! Да приказваме по нашата работа. На вълка вратътъ му е дебелъ, защото самъ си гласи нѣщата. Отъ никого не чака помощъ. Та и ние. Рачо, ти готвишъ ли барутъ?

— Готвя, — изревава съ мечешкия си гласъ Казанджията.

— Ей, по-тихо! — скарва се Йеромонахъ Теодосий. — Още не сме взели търновското кале, та да се надвикваме.

Смѣхъ. Живъ, непринуденъ смѣхъ.

И колко чудноватъ изглежда той срѣдъ гробищата, подъ синкавата свѣтлина на месечината и въ тая глуха тишина. Сякашъ се смѣятъ призраци.

Колю Гайтанджи си помисля за това и настръхва. Какъ могатъ да се смѣятъ хората, когато говорятъ за смъртъ и въ гробища? И тука, тъкмо при гроба на попъ Тодора.

Той си спомня обезобразената глава, която видѣ, когато отвори човала и нозетѣ му се подкосяватъ. Облѣга се на едно дърво, за да не падне и въ полусъзнание чува думитѣ на Велча:

— Богъ да прости попъ Тодоръ. Сега седимъ около неговия гробъ. Не можахъ още да науча, кой е донесълъ до тука мжченическото му тѣло, но който и да е той, нека го благослови Богъ. Юнакъ българинъ!

За вѣра.

Великитѣ нѣща сж винаги прости. Дветѣ прости думи „за вѣра“ подпалватъ България. Тѣ се носятъ отъ уста на уста, разбуждатъ духоветѣ, увличатъ, зоватъ, повеляватъ, вопиятъ:

— Събудете се! Станете до единъ! Четиристотинъ години сж ни смѣтали по-долни отъ псетата. Четиристотинъ години сж ни привеждали силомъ главитѣ, за да не виждаме слънцето. И ето: зора се сипва. На изтокъ аленѣе. Скоро що изгрѣе слънцето. Какъ ще ни наричатъ грядущитѣ, ако пропимъ и това утро?

— Събудете се! Станете до единъ за вѣрата. За хубавата права вѣра на Свети Царь Бориса, на Кирила и Методия, на Светитѣ Седмочисленици. За вѣрата на Петъръ и Асень, които съ помощъта на Свети Димитрий Чудотворецъ победиха ромеитѣ и ги гониха до стениитѣ на Византия! За чистата вѣра на Ефтимия, който виждаше презъ вѣковетѣ и благославяше идващитѣ въ името на свободата и народното благоденствие.

Кой разнася тия славни и опасни думи?

Всички и никой.

Тѣ се носятъ изъ въздуха, както се носи дъхътъ на колендро и предвещава буря.

И бурята идва. Но тя не плаши тѣзи, които я чакатъ като спасителка, за да получатъ всичко, или да се освободятъ отъ всичко.

Майсторъ Димитъръ Софиялята, главниятъ строителъ на Отоманската империя, ходи отъ градъ на градъ, отъ село на село и събира работници за поправката на разсипанитѣ отъ Дибичъ турски крепости. Денемъ работницитѣ тичатъ по грубитѣ скели, пѣшкатъ подъ тежестъта на варъта, камънитѣ и тухлитѣ, но вечеръ, налѣгали край голѣмитѣ огньове, заспиватъ съ радостната надежда, че може би днешниятъ день е билъ последниятъ день на мжката имъ и че утре ще ги разбуди призивна трѣба, да скочатъ на борба за вѣрата.

Попъ Иванчо Лѣсковлята обхожда селата, за да изповѣдва людетѣ, а следъ тѣхнитѣ изповѣди той имъ прави своята: „Казано е, споредъ писанието, че когато се обърнемъ съ молба къмъ Бога, той ни изпраща избавление. Отправете му молбата и чакайте да ви повикатъ народнитѣ водачи на голѣмъ курбанъ. Востание! Востание за родъ и за вѣра!“

Иеромонахъ Сергей — игуменътъ на плаковския мѣнастиръ, носи подъ расото си тежки пищови, показва ги на селянитѣ и ги учи да стрелятъ съ тѣхъ.

Тепавицата на Колю Гайтанджи върви отъ тъмно до тъмно. И когато нѣма шаекъ за набиване, тежкитѣ чукове пакъ гърмятъ, за да заглушаватъ изстрелитѣ на шишенетата, съ които младежъта се учи да стреля.

Иванаци Врачалията, заедно съ другитѣ кожухари, абаджии и терзии, готви калпаци и дрехи за вѣстаницитѣ. А въ казанджийската работилница на Рачо Бюлбюла двама калфи непрекъснато чукатъ върху два стари казана, за да не усѣтятъ тур-

цитѣ, че въ задната стаичка се пълнят качета съ барутѣ.

И надъ всички се издига могщиятъ повикъ:
— За вѣра!

Той каточели е изписанъ на челото на Велчо Джамджията, който обикаля всички ратници на великото дѣло, за да види приготовленията, да даде съветъ, или помощъ, или куражъ. Да сгълчи, или да похвали, да награди, или да накаже. Той събира въ ржцетѣ си стотицитѣ нишки на заговора и ги държи така, че никога да не се сплетатъ, никога да не се скжсатъ и нито една да не се изплъзне между прѣститѣ му.

Когато единъ отъ заговорницитѣ казва на хаджи Йорданъ Брадата, че Велчовата работа е тежка и голѣма, че трѣбва да му се намѣри помощникъ, който да понесе половината товаръ и, че по-добъръ помощникъ отъ хаджията не може и да се намѣри — мждриятъ старецъ повдига рамене и отсича:

— Това, съ което бихъ могълъ да облекча Велча, то е да не му се прѣча въ ржцетѣ. И да ти кажа ли: Господъ иска много отъ тогова, на когото много е далъ!

Не даде ли Господъ най-много на своя Синъ и не поиска ли отъ него най-много: кръстната мжка?

Когато сърдцето на човѣкъ порастне толкова, че да може да събере мжкитѣ, копнежитѣ, радоститѣ и скърбитѣ на цѣлъ народъ, то неотмѣнно ще стигне до Голгота.

VI

И столѣтнитѣ старци не помнятъ такава есенъ. Премина Димитровъ день, а още не е паднала слана. Небето е ясно синьо и чисто, като детински погледъ. Слънцето грѣе топло и силно. Сякашъ не идва зима.

Само златнитѣ листа на дърветата и чернитѣ угари напомнятъ, че е вече дълбока есенъ. И вѣтърътъ, който слиза отъ Балкана, не свири като авлигитѣ и славей. Той пилѣе листата, навѣва ги въ падинитѣ, затрупва пжтекиѣ.

И толкова тжно шумятъ капналитѣ листа подъ стѣпкитѣ. Струва ти се, че нѣкаква страшна манà ги е попарила и сж улетѣли безъ време. Забравяшъ че идва зима и ти става мжно като си помислишъ, че нѣма да има нито една сѣнка въ гората.

Колю Гайганджи оглежда ясното небе, сваля погледъ върху безлистата гора и повдига рамене:

— На каква ли добрина е това хубаво време!

Копитата на коня му потѣватъ въ листата и ги разравятъ. Следъ конника остава широка бразда.

— Колцина хора желаятъ да оставятъ следа по пжтя си и не могатъ, — засмива се Колю и допира петитѣ си до корема на коня. — Хайде, Драпъ, хайде, че окъснѣхме!

Покритиятъ съ листа пжтъ се гърчи като златна змия, провира се между шипки и глогини, потѣва тукъ-тамъ въ младата гора, изпълзява край нѣкоя

ливада, докато се измъкне на върха. Оттамъ се опжтва къмъ Елена, правъ и устремень, като стрела.

И тъкмо на върха Колю достига другъ конникъ.

— Добра стига, приятелю.

— Далъ Богъ добро, чорбаджи.

Възстарииятъ селянинъ, който язди низко доресто конче, сваля калпакъ и почтително подава ржка на тепавичаря:

— Какъ сте? Живо-здрово?

— Благодаримъ на Бога. Ами вие какъ сте?

— И ние живо и здраво. Връщамъ се отъ Беброво. Ходихъ да видя едни ниви... Далъ ги чорбаджията на изполь, та ме прати да видя, добре ли сж ги засѣяли изполичаритѣ... Па сега се връщамъ...

— Отъ Елена ли си?

— Отъ колибитѣ, чорбаджи. Въ Елена аргатувамъ. Аргатинъ съмъ на хаджи Йорданъ Брадата. Добитъка му гледамъ. Хе-хе...

— Защо се смѣешъ? — запитва Колю, но и самъ се засмива на веселата бѣбривость на спжтника си.

— Досмѣша ме, като рекохъ, че гледамъ на Сакели Йорданъ добитъка. Той сега нѣма добитъкъ. Само две крави. И за конетѣ си държи другъ ратай. Едно турче взе, че турцитѣ били по-мераклии на коне.

— Ами тогава защо те държи тебе?

— Те, затова се засмѣхъ. Миразъ съмъ му. Наследи ме отъ баща си, Богъ да го прости. Отъ хаджи Иванъ Разсукана му останахъ наследство. Тогазъ имаше много добитъкъ въ тѣхния имотъ. Сетне, като го взема хаджи Йорданъ, продаде го. Не му е нему работа съ добитъкъ да се разправа. Хаджи

Йорданъ е търговецъ човѣкъ. А добитѣкътъ е вѣтъръ стока. Съ нея се разправятъ по-долна ржка хора...

Хлевоустиятъ селякъ разправя, колко малка е ползата отъ търговията съ добитѣкъ. Кравитѣ се изяловятъ, воловетѣ щръклѣятъ, презъ гладни години и за месото имъ не можешъ да хванешъ нѣкой грошъ, а недай си Боже да дойде морна година — измиратъ всички говеда като мухи, и тежко и горко на стопанина имъ.

Колю го слуша съ привидно внимание. Той твърде малко се е грижилъ за добитѣкъ, та и много малко разбира отъ него. Но приятно му е да вѣрви съ този бѣбривецъ, който на половина съкращава пжтя.

— Та ти казвамъ, хаджи Йорданъ продаде добитѣка, а мене ме остави. Домилѣ му да ме натири. Ти, казва, петнайсетъ години си му ялъ хлѣба на баща ми — ще ядешъ и моя, докато съмъ живъ, па оттамъ насетне — якъ е Господъ. И ме държи вече трийсетъ години. Ужъ за кравитѣ ме държи, а то за всичко. Дѣсна ржка съмъ му азъ. Дѣсна ржка и лошо куче! Такъвъ човѣкъ е хаджията, че да ти е драго да му аргатувашъ... Ти познавашъ ли го?

— Познавамъ го, — усмихва се Колю. — Приятели сме.

— Приятели ли? — слисва се селякътъ. — Какъ щѣло да сте приятели!? Та ти си момчорлакъ, да прощавашъ...

— Ха! Добре ме нареди! Трѣбва да ти дамъ за тѣзи приказки една махмудия! Момчорлакъ, а? Камъ и момитѣ да мислѣха тѣй за мене...

— Момитѣ ли? Мигаръ си нѣмашъ невѣста? Какъ му се ще на Гайтанджи Колю да запита

за момата, която лежи на сърдцето му като жива рана! Смѣ ли? Такива нѣща на изповѣдникъ не се казватъ, та камо ли на еленски ратай. Живо кречетало! Той се усмихва на мисълта си и посмушва коня.

Селянинътъ чувствува, че е направилъ грѣшка, като е запиталъ спжитника си тъй грубо за сърдечнитѣ му работи и бърза съ другъ разговоръ да заглади грѣшката си:

— Ти търговецъ ли си, чорбаджи?

— Търговецъ.

— По търговия ли пжтувашъ?

— По търгозия.

— Въ Елена у кого ще отседнешъ?

— У твоя чорбаджия, — стрелва го подъ вежди Колю. — На гости у хаджи Йордана отивамъ.

Ратаятъ за мигъ се забърква. Отъ една страна не му се вѣрва, че такъвъ младъ човѣкъ може да бжде приятель на Сакели Йорданъ, а отъ друга страна се сепва, че може да е и истина и бърза да преповтори презъ ума си всичко, което е казалъ на непознатия за своя чорбаджия, за да не би да е сглупилъ и казалъ нѣщо лошо. Следъ като се успокоява, че е казалъ само добри работи, той пакъ подхваща разговоръ:

— Че ти нѣма да заваришъ чорбаджията въ града. Той отиде днесъ на лозето си. Днесъ го зариватъ, та отиде хемъ да види работницитѣ, хемъ да си отдѣхне на теферичъ.

— На кое лозе отиде?

— Ей тамъ, е! Виждашъ ли падинката, задъ нея е тѣхното лозе. То е по надолу, а по-нагоре е лозето на хаджи Дача.

Не е ли тъкмо сега време да зададе въпроса,

който пари езика му? Издалеко да запита за хаджи Дачовата дъщеря? Не! Не е нужно. Бъбривецътъ започва самъ и Колю въ сърдцето си го проклина, че е започналь.

— Май че и на хаджи Дачовото лозе днеска зариватъ. Сутринътъ гледахъ, че се гласъха. Азъ не се запрѣхъ да питамъ ратаитѣ му, какво ще правятъ, но тъй ще е.

Той спира само да поеме дъхъ:

— Ти, чорбаджи, знаешъ ли хаджията?

— Знаемъ го.

— Ами момето му знаешъ ли? Ветка го викатъ.

Колю не отвръща. Змийски зжбъ кльцва сърдцето му. Юздитѣ потреперватъ, и той отпуща ржце на седлото.

— Хубаво момиче, като слънце хубаво. И имотно. Та за него идваха сватове чакъ отъ Габрово.

— Е? — пита Колю и не може да познае гласа си, — сгодиха ли я?

— Не можахъ на тънко да я разбера тази работа, ала гаче не сж.

Една несигурна радостъ се вмѣква въ душата на тепавичаря. Щомъ не сж я сгодили, може и неговъ късмегъ да е. И самъ се укорява: за него ли е Елисавета? Тя е дете. Той е най-малко съ десетъ години по-голѣмъ отъ нея. Прилика ли му е да я поиска, за да я почерни? Когато му бѣше време да се жени, той ходи да събира имотъ. Когато събра имота — видѣ, че вече не е за женене. И само това ли? Ами голѣмата работа, която се гласи за на пролѣтъ? Дава ли му сърдце да мисли сега за жена, когато незнае до кой день ще стои главата му на раменетѣ? И то не за коя да е жена, а за нея, за Ветка, за царицата отъ детскитѣ приказки!

— Мене ме викатъ Стойко, чорбаджи.

— А?

— Стойко ме викатъ, рекохъ. Ако ти потрѣбва вѣренъ човѣкъ, въ цѣла Елена не можешъ да намѣришъ по-вѣренъ отъ мене. Запитай и хаджи Йордана.

— Защо пъкъ ще ми трѣбва вѣренъ човѣкъ?

— почти сърдито казва Колю и не може да разбере, какъ този простъ селякъ е успѣлъ да надникне въ мисълъта му.

— Хе, хе!.. — засмива се Стойко. — Разбрахъ те азъ, разбрахъ те. Като се поузмърлуши и отпустна глава, рекохъ си: знамъ за какво е тръгналъ този човѣкъ.

— За какво?

— За вѣрата!.. Не се бой! На мене хаджи Йорданъ ми е казалъ всичко. Цѣлата работа зная. И при Велча Джамджията ме е прасчалъ пакъ по народното дѣло.. Знаешъ ли?

Той доближава коня си до Колювия Арапъ и повѣрително съобщава:

— Хаджията получи две шишенета отъ Брашовъ. Затворихме се въ една стая. Разгледахме ги — тънички като вретена. И чорбаджията рече: „Стойко, като се вдигне народа, едното шишене е за тебе!“

— — —

Хаджи Йорданъ Брадата оставилъ работниците да зариватъ лозето и рано се опжилъ за Елена. Отишли си заедно съ хаджи Дачо.

— Слѣзъ отъ коня, Колю чорбаджи. Слѣзъ да си починешъ и ти, да си почине и хайванчето. Рано

е още да слизашъ въ града. За по-малко отъ половинъ часъ си тамъ. А като стигнешъ у хаджи Йорданови, азъ ще те чакамъ на двора. Хемъ ще река на хаджията, какъвъ гостъ му иде.

Гайтанджи Колю покорно слиза отъ коня и подава поводитѣ на едно момче:

— Поразкарай го, юнакъ, да се разгъпче, а после го остави да попасе.

Той сѣда подъ орѣха, завива цигара и презъ дима вижда отдалечаващия се Стойко.

— Ето го, простъ ратай, а и той мисли за свобода. Той, който никога не е виждалъ какъ живѣятъ свободнитѣ хора, по вжтрешно чувство разбира, че свободата е сладка. И като дете се радва на брашовското шишене, а не знае, колко е трудно да вдигнешъ шишене срещу Махмудовия аскеръ. За вѣра. За Христовата вѣра ще се вдигне и мало и голѣмо. И тогава — каквото е рекълъ Богъ.

Високо отъ горния край на рида се чува пѣсень. Високъ сребърно звѣнтящъ гласъ извива пѣсень за царъ Шишманъ.

Хаджи Йордановитѣ работници оставятъ мотикитѣ и се заслушватъ. Накрая, когато идва припѣвтъ, единъ отъ тѣхъ се провиква:

— Бре-бре-бре-бреееей!

Гласътъ сѣква, а сетне се подема по-сладъкъ и по-нѣженъ. Той трепти като синитѣ сѣнки на ридоветѣ, потънали въ марня, извива се пѣргаво, догонва залѣзващото слънце и си играе съ лжчитѣ му. Колю Гайтанджи е пръвъ пѣснопоецъ отъ акранитѣ си, знае тази пѣсень отъ хубаво по-хубаво, а сега му се струва, че я чува за първи пжтъ.

— Кой пѣе, юнакъ?

— Кака Ветка, — отвърща момчето, което разкарва коня. — Тя е на тяхното лозе съ ратаитѣ и си пѣе.

Пѣе Ветка. И пѣе неговата пѣсенъ. Отъ него я е научила. За това въ мѣнастира е стояла до вратата и се е вслушвала. Хубава, свѣтла радостъ примрежва очитѣ на тепавичаря. Презъ тази мрежа той вижда девойката и ѝ се радва. И колко бързо минава времето съ такова видение!

— Хайде, копачи! Хайде, че мръкна. Нѣма да смогнемъ да слѣземъ въ Елена и ще трѣбва пакъ да се връщаме да дозариваме!

Колю поема поводитѣ на коня, възсѣда го, но не бърза. Дочаква копачитѣ на хаджи Дача и тогава излиза на синура. И вижда Ветка. Тя върви най подире и свива вѣнче отъ скребъръ. Преди да го забележи, девойката слага вѣнчето на челото си и сама се засмива. Какво ли мисли?

— Добра среща.

Елисавета хаджи Дачова не е мома, на която всѣки срещнатъ може да заприказва. Тя отскача настрана отъ пѣтя, изглежда конника съ свити вежди, а после се усмихва:

— Ухъ, че ме изплаши, бачо Кольо. Азъ останахъ назадъ и тъкмо се озъртахъ за нѣкой отъ ратаитѣ, а ти — насреща ми.

— И като идвамъ насреща ти, ти си помисли, че съмъ мечка, а?

— Не, ами не те познахъ... — и бързо се опитва да свали вѣнчето.

— Остави вѣнчето, остави го! Прилича ти. Па чувамъ, че скоро се тъкмишъ да сложишъ и булченъ вѣнецъ. Добре е отъ сега да привикнешъ.

Той казва това съ толкова болка, че Ветка, безъ да иска, спира и се вира дълбоко въ очитѣ му. Дълбоко, дълбоко — до само сърдцето. Нали пжтъгъ за сърдцето е презъ очитѣ?!

— Кой ти рече? — и недоизказва.

— Такива работи се чуватъ скоро, Ветке.

— Не е вѣрно. Азъ... не съмъ... и помисляла...

И за да обърне разговора, бързо запитва:

— Ти по търговия ли си тръгналъ, бачо Колю?

— По търговия го речи.

Гайтанджи Колю забравя, че Ветка е дете, че е на шестнайсетъ, а той на двадесетъ и шестъ, че не е прилика да ѝ говори за любовта си, че... Забравя всичко. Скача отъ коня, повежда го и тръгва до девойката:

— По търговия, Ветке, по търговия! Мигъръ ще тръгна отсега нататкъ да си диря невѣста?

— Хм... — поклаща глава Ветка, — васъ мжжетѣ не може да ви разбере човѣкъ!..

— Какво рече? — стжписва се Колю. — Я повтори, кажи още веднъжъ.

— Нищо, нищо, — отговаря момичето съ шепотъ.

Тихиятъ привечеренъ вѣтрець гали голитѣ клончета на шипкитѣ и глогинитѣ по слога. Задъ ридоветѣ се подава тънкиятъ срѣлъ на месеца, и Колю си спомня, какъ бѣ искалъ да направи отъ него две вѣнчални халки. Усмивва се. Той не може добре да разбере Веткинитѣ думи, но недоизказаното го изпълва съ добро предчувствие.

— Хубаво пѣешъ, Ветке. По-хубаво отъ славей.

— Ти чу ли ме? — запитва момичето, и Колю чувствува, че тя руменѣе, безъ да може да види добре лицето ѝ.

— Слушахъ те и ти се радвахъ.

— Ако знаехъ, че си на хаджи Йордановото лозе, нѣмаше да пѣя!

— Защо? — предизвикателно подхвърля той.

— Защото не мога да пѣя тази пѣсенъ като тебе.

— Кой ти рече? Ти я пѣешъ сто пѣти, хиляда пѣти по-хубаво отъ мене!

— Ами. . .

Сумракътъ става по-гжстъ и моравъ. Далече се носятъ звуци отъ хлопотаритѣ на закъснѣло стадо и тихата пѣсенъ на овчарски каваль.

— Бачо Кольо, ще те попитамъ нѣщо, но не ми се смѣй.

— Питай, питай!

— Защо ти се смѣха въ мѣнастира, когато пѣ пѣсенъта за царь Шишманъ?

— За това ли? — почти разочарованъ отвръща тепавичарътъ. — Тѣ не се смѣха на мене, а на бай Велча Джамджията. Не харесвалъ думитѣ на пѣсенъта.

И той съ смѣхъ ѝ разправя, какви думи нагласилъ Велчо, за да бжде пѣсенъта юнашка.

— Не сж хубави! — отсича Ветка.

— О, азъ зная по-хубави думи, — промѣлвя Колю и едвамъ сдържа трѣпкитѣ на гласа си. — Искашъ ли да ти ги кажа?

— Искамъ!

— Ветке ле, хаджи Дачова, като си дигашъ очитѣ, не гледай Коля Гайтанджи, че му изгаряшъ сърдцето. . .

— Остави, остави! — махва съ ржка Ветка и навежда глава.

— Тогава ще ти кажа други думи.

Той спира замисленъ, сякашъ вижда утрешната си участь, мъчи се да сдържи трепета на сърдцето си и едва чуто прошепва:

— Ветка ми тихомъ продума: „Кольо ле, първо вѣнчило, не носи силяхъ съ алтъни, ни тежки чифте пищови, не яхай конче хранено, че ти се турци за-канятъ, закаятъ да те затриятъ, а ази клета да ходя съсь черно рухо вдовица...“

Ветка се приближава да чуе по-добре думитѣ на пѣсенъта и почти отпуска главата си на гърдитѣ му. Колю чувствува дѣха на коситѣ ѝ, иска му се да я сграбчи въ юнашкитѣ си прегръдки и така да я притисне, че никога да не си разтвори ржцетѣ. Крѣвта въ слѣпитѣ му очи бие, сърцето му се свива, като врабче паднало въ детски ржце.

— Ветке!

Тя повдига очитѣ си къмъ него:

— Наистина ли ти се закаятъ турцитѣ?

— Дете! . .

Той се навежда низко, низко и нѣкакъвъ незнаенъ огънь обгаря устнитѣ му.

— — — —

Хаджи Йорданъ Брадата очаква своя гостъ на двора.

— Добъръ вечеръ, Гайтанджи Кольо. Видѣ ли какви аргати имама азъ? Отдалече познаватъ, кои сж народнитѣ хора.

— Добри аргати имашъ, ала доста се сепнахъ, когато ми каза твоятъ Стойко, че знаялъ, какъвъ човѣкъ съмъ.

Хадхи Йорданъ го хваща подъ ржка и го повежда :

— Ела да се поразходимъ изъ градината, докато женитѣ пригласятъ вечерята, и да си поприскаваме за нашата работа.

— Дойдохъ за байрацитѣ. Изпраща ме Велчо Джамджията да ти кажа : въ Търново ще се правятъ трийсетъ байрака, въ Лѣсковецъ — десетъ, въ Орѣховица — десетъ, въ Трѣвна — десетъ. И за Елена оставатъ трийсетъ байрака. Велчо оставя на тебе да се загрижишъ за тѣхъ.

— Добре, — съ готовность се съгласява хаджията. — Десетъ ще изработятъ мойтѣ момичета, петъ — хаджи Дачовото девойче ; все ще се намѣрятъ тънки прѣсти и за останалитѣ петнайсетъ.

Колю притваря очи и мисли :

— Подъ първия байракъ, изработенъ отъ Ветка, ще застана азъ. Ако победиме — да ми бжде ржченикъ ; ако ме убиятъ — какъвъ по-хубавъ саванъ мога да искамъ !

VII

Майсторъ Димитъръ Софиялията засѣня очитѣ си съ дланъ и гледа зидаритѣ. Нѣкаква необикновена радостъ го изпълня: бавно, тухла по тухла, растатъ зидоветѣ на новия храмъ Господенъ. И всѣка тухла каточе е капка кръвъ. Или, каточе е по едно човѣшко сърдце. А варята, която слепя тухлитѣ, е вѣрата, която сцепява сърдцата на хората и ги прави народъ. Той си спомня Христовитѣ думи: че Симонъ ще бжде Петъръ, защото ще е крайжгъленъ камъкъ на черковата. И толкова ясенъ му става дълбокиятъ смисълъ на евангелската мждростъ! Ето: за всѣка сграда е нужденъ крайжгъленъ камъкъ. Избиратъ най-здравия, най-нетрошливия. Да изградишъ дома си, ще трѣбва да изберешъ най-здравото, което имашъ въ сърдцето си и върху него да вдигашъ постройката. Да изградишъ дѣлото на единъ народъ — ще трѣбва да направишъ сщото. Толкова хора сега се заематъ да градятъ свободата на нова България. Ще успѣятъ ли? Зависи отъ крайжгълнитѣ камъни, зависи отъ тухлитѣ, но най-вече зависи отъ варята — отъ вѣрата, която ще спои всички въ една несломима маса.

Единъ зидаръ, застаналъ на най-високата скеля, съ око премѣрва мѣстото на тухлата, която се готви да постави.

— Не тѣй, не тѣй! — провиква се отдолу майсторъ Димитъръ.

— Какво казвашъ, майсторе?

— Гледамъ те, какъ слагашъ тухлата, че ти се чудя! Тъй ли се гради, а?

Зидарьтъ се суети, повдига тухлата, разглежда я отъ три мѣста, пакъ я оставя и я изглежда отъ страни.

— Ахъ, разбойнико проклети! — фучи майсторьтъ. — Тъй ли съмъ те училъ? Какво носишъ въ пояса си, а? И за какво го носишъ?

Зидарьтъ съвсемъ се забърква и повдига рамене.

— Отвесьтъ, отвесьтъ!

И отново потъва въ мислитѣ си. Кой ще държи страшния и величавъ отвесъ за изграждането на България? Коя мощна дѣсница ще има силата да издигне отвеса до връхъ небето и оттамъ да го пустне до дънъ земята на родината?

Веселиятъ звукъ на дветѣ клепала го сепва. Зидаритѣ напускатъ постройката и, кръстейки се, тръгватъ къмъ чешмата да се измиятъ, за да отидатъ на вечерня. Край майстора минава игуменътъ отецъ Зотикъ и му кима съ широка усмивка:

— Какъ е, майсторъ Димитрия, върви ли?

— Съ Божия помощъ върви, отче игумене. Гледамъ докато се държи хубавото време да по-привършимъ туй-онуй, та напролѣтъ пакъ.

— Дай Боже!

— Дѣдо игумене! — едно овчарче дотичва запъхтѣно и бързо разказва. — Дѣдо владика идва! Азъ тъкмо се връщахъ съ овцетѣ, а той съ покрития пайтонъ и . . . вжтре още двама владици. . . Каратъ полечка. . . Азъ пъкъ се спустнахъ презъ пжтеката да ти кажа. . .

— Добре си направилъ, синко, — отвърща старецътъ и се обръща къмъ майсторъ Димитъръ. — Ти ще останешъ ли да го срещнешъ?

— Азъ ли? — извива уста Димитъръ. — И на сънъ да го срещна, ще избѣгамъ! Не ща и да го виждамъ, този грѣкъ! Ще слѣза за вечерня, а до-тогава той може да се прѣждоса!

— Не говори тъй, майсторе, грѣхота е!

— А не е грѣхота туй, дето той го прави! Цѣ-лиятъ санджакъ е писналъ отъ него!

Отецъ Зотикъ не дослушва думитѣ му, а за-бързва къмъ търновската порта, кждето вече тро-полятъ храненитѣ владишки коне. Митрополитъ Иларионъ Критски слиза отъ файтона, подкрепянь отъ двамата си дякони.

— Добре дошелъ, владико свети!

Иларионъ изрѣмжава нѣщо подъ носъ въ от-говоръ на приветствието и съ дълбокъ носовъ гласъ пита:

— Какъ е? Върви ли строежътъ на черквата?

— Съ Бога напредъ — мжчимъ се. До година на Преображение ще се освети съ твоя благословия.

— На Преображение ли я обрекохте?

— На Преображение. Такъва икона намѣрихме въ старото оброчище...

— Ами защо отъ сега сте спрѣли работата? Я вижъ кжде е високо слънцето!

— Петъкъ е днеска, владико свети, та вечер-нята ни е по-дълга. А пъкъ зидаритѣ сж набожни хора. Като клепимъ за вечерня, и тѣ идватъ да се помолятъ. И редно е! Нали е мѣнастиръ!

Докато файтонджията замѣта чуловетѣ на ко-нетѣ, въ мѣнастира влиза пѣстра талига, нато-

варена съ четирима цигани свирачи: единъ цигуларь, двама зурладжии и тжпанарь.

— Слизайте, — заповѣдва единиятъ дяконъ и се обръща къмъ владиката:

— Кжде да се настанимъ?

— Ей тамъ горе, — посочва Иларионъ единия чардакъ. — Свирачитѣ да останатъ долу при чешмата. Оттамъ ще свирятъ. А ти върви си гледай работата. Прати единъ ратай да ни донесе ракия, нѣщо за хапване и толкова.

Съ наведена глава тръгва отецъ Зотикъ къмъ магерницата. Въ ушитѣ му бучи, очитѣ му се просълзяватъ, а устнитѣ му шепнатъ несвързана молитва. Той заповѣдва на магера да отиде при владиката, а самъ почти тичешката слиза въ старата черкова на вечерня. Отива да се помоли на Бога и да си поплаче!

— — — —

Страшно и диво пицятъ зурлитѣ, съ болно стенание скърца цигулката, тжпанѣтъ бумти глухо и противно, като прѣстъ върху ковчегъ на мрътвецъ. Тѣхнитѣ звуци се огласяятъ въ скалитѣ на планината, въ тжжната безлиста гора, въ тихата жълта вода на Янтра, като нѣкакъвъ дивъ адски вой. Сякашъ хиляди гладни животни сж се събрали да кжсатъ недоубита плячка, която стене и моли за милость. Сякашъ умира вѣрата на добритѣ прости селяци и стене глухо за пощада.

Срамна е такъва свирня въ глухо ущелие, кждето богобоязливи люде сж дошли да хвалятъ въ тихо съзерцание и добротворство милосърдието на Бога.

И слънцето засрамено се скрива задъ рида. То бърза да прибере и последнитѣ си лжчи, за да

не ги скверни и вика на помощ отъ западъ тежки мастилени облаци.

Засраменъ, есенниятъ вѣтъръ спира своята пѣсенъ. И Янтра се смълчава. О, тя отлично помни времето на Ефтимия, Теодосия и Григория Цамблакъ. Но тогава тя шумѣше весело и се радваше на благочестието на светитѣ старци. И тѣ ѝ се радваха — вслушваха се въ шепота ѝ и въ него долавяха дълбоката мъдростъ на битието. А сега?

По каменната стълба на заровената въ земята черкова излизатъ най-напредъ зидаритѣ, сетне братята монаси, а последенъ излиза отецъ Зотикъ — бледъ като мъртвецъ, съ разтреперани нозе и съ очи, които прѣскатъ мълнии.

Богомолцитѣ втрещени се спиратъ срѣдъ двора и повдигатъ очи къмъ чардака, дето владиката и дяконитѣ му си правятъ „ракж кефи“.

— Господи, Господи! До тамъ ли стигнахме? Тука, до самия старопрестолень градъ на българскитѣ свети патриарси — такова светотатство!

Отецъ Зотикъ чува тия думи на единъ младъ зидаръ и прехапва устнитѣ си до кръвъ.

— Ей, вие тамъ! — виква Иларионъ отъ чардака. — Какво сте зѣпнали нагоре? Ние мечки ли сме? Ние маймуни ли сме?

Ракията, съ която игуменътъ черпи на свети дни гоститѣ на мѣнастира, е много силна. Личи си.

— Махайте се скоро! — крещи владиката. — Махайте се!

— Срамъ и грѣхъ! — възкликва отецъ Зотикъ — и съ твърди крачки се изкачва по стълбата на чардака. Очитѣ му горятъ, край устнитѣ му е извита страшна гънка.

— Хората те гледатъ, владико, съ ужасъ! Затова стоятъ! Днесъ е петъкъ и нито единъ християнинъ не прави твоето безчинство! Затова стоятъ долу всички, като попарени!

— Какво? — изправя се Иларионъ. — Ти ли ми говоришъ, куче н'едно? Ти ли ме сждишъ? Ще ти изтръгна езика, чувашъ ли?

— И докато го изтръгнешъ, азъ пакъ ще те коря! Върви си. Това е свето м'есто! Върви си, махай се по-скоро!

Думитъ му плъсватъ безчестника като бичъ Божий. Той се олюлява, помахва съ ржка, каточели да прогони досадна оса, и тежко се отпуска на възглавницата. Устнитъ му фъфлятъ неразбрани гръцки думи. Единиятъ дяконъ се навежда надъ него и му прошепва н'що на ухото.

— Не му шепти нищо! — крещи яростно отецъ Зотикъ. — И триста пжти да ме кълнете, клетвата ви н'ма да ме стигне. Господъ вижда правдата! Вървете си, махайте се!

— Свиретел! — запов'два вториятъ дяконъ на свирачитъ.

— Съ т'хната свирня иска да задуши вика на праведния старецъ. Зурлитъ писватъ още по-грозно и още по-болно застенва цигулката. Тогава отецъ Зотикъ хваща дякона за рамото, разтърсва го и го блъсва по стълбитъ надолу. Самъ се затичва подиръ него, издърпва цигулката отъ ржцетъ на слисания цигуларъ и я счупва на кол'ното си. Въ гн'ва си той е лихъ, страшенъ, великъ — като самото Божие правосъдие!

Тълпата зрители издига юмруци:

— Махайте се! Махайте се всички! Вънъ, гръцки безбожници и юди, вънъ!

Съ колебливи стъпки слиза Иларионъ отъ чардака, подпиранъ отъ втория си слуга. Долу при чешмата той се спира и заковава мжтенъ погледъ въ шумящитѣ зидари и работници. Опитва се да каже нѣщо, но надебелялиятъ езикъ не се обръща, а ропотътъ става ревъ на разярени звѣрове:

— Вънъ, гръцка ехидна! Не скверни мѣнастира! Вънъ!

Бързо отшумяватъ стъпкитѣ на владишкитѣ коне.

До чешмата оставатъ единъ разплаканъ циганинъ-цигуларъ и една разбита цигулка. Майсторъ Димитъръ Софиялията подхвърля въ скута на циганина една златна махмудия:

— Купи си нова цигулка, приятелю. Ти си беденъ човѣкъ, но пази се да бждешъ безчестенъ. Другъ пжтъ не свири на такива. . .

— — — —

— Ето, това е голѣмото зло, отче игумене. Да накарашъ човѣка да работи ангария, не е толкова тежко, колкото да му посегнешъ на вѣрата. Тия тримата, дето бѣха сега тука, сж по-лоши отъ даалии и кърджалии. Отъ тѣхъ да ни пази Господъ.

Отецъ Зотикъ остава съ отпустната глава. Словата на майсторъ Димитъръ сж пророчески вѣрни. Борба трѣбва, борба! И монахътъ ще препаше сабя, и отречениятъ отъ свѣта отшелникъ ще лѣе куршуми. Молитвата е по-малко угодна Богу, отколкото правото слово и честното добро дѣло.

Борба!

Борба за вѣра!

VIII

Мина Коледа, мина Нова година, и току предъ Водици падна първи снѣгъ.

Както винаги, щомъ става отъ леглото Велчо поглежда презъ прозореца къмъ стръмната улица за Свети Константинъ.

— Мариацо, честитъ ти първи снѣгъ!

— Видѣхъ го преди тебе, — засмива се невѣстата му и оставя кафената чашка на низката масичка до прозореца. — И децата събудихъ да го видятъ!

Велчо отваря прозореца, събира отъ перваза една стиска снѣгъ и разтърква дланитѣ си:

— Хайде, животъ и здраве да е!

Чудна е бѣлата пелена на земята! Тя плътно покрива къщи, улици, площади; подъ нея мрачнитѣ скали на Картала изглеждатъ като мраморни палати, а вѣчно тъмната снага на Света Гора е чиста, свѣтла и радваща окото. Снѣгътъ покрива и калнитѣ локви, и кървавитѣ петна. Цѣлата земя става хубава, като натъкмена за празникъ мома. Ехъ, ако би могълъ снѣгътъ да пада и върху душитѣ на хората, да покрива, макаръ за малко, чернитѣ петна на съвѣститѣ имъ, да украсява и освежава добритѣ имъ мисли, да натрупва прѣспи надъ тъмнитѣ имъ страсти! Поне два месеца въ годината да бждатъ душитѣ бѣли и чисти! Колко нѣща въ свѣта биха се промѣнили! А може би, ако снѣгътъ пада и върху човѣшкитѣ души, както пада върху нивитѣ, и въ душитѣ ще покълватъ хубави семена,

ще пускатъ дълбоки коренчета и, когато дойде пролѣтъ, ще извиятъ стѣбла нагоре къмъ слънцето и ще пиятъ сутринната роса. После ще дойде лѣто, стѣблата, поникнали въ душитѣ, ще родятъ плодъ и съ този плодъ ще се нахранятъ хиляди и хиляди гладни духомъ.

Велчо изпива кафето си, допушва цигарата и става.

Мариаца му подава самурлията кожухъ и тежкитѣ ключове отъ дюкяна, изпровожда го до пжтната врата и му пожелава, както е редъ:

— На добъръ часъ, Велчо. Добри крарове!

Чаршията се оживява. На десетъ крачки отъ кжши Велчо се спира да погледа нѣколко момченца, които отиватъ къмъ училището. Децата сж весели, засмѣни, приказватъ бързо и се готватъ да се биятъ съ топки на обѣдъ, когато даскалъ Петъръ ги разпустне.

— Ще станатъ юнакъ бѣлгари, — помисля Велчо и му се ще да се присъедини къмъ децата и съ тѣхъ заедно да се порадва на снѣга. Той си спомня, че когато самъ бѣше дете, не можеше тѣй да се радва на зимата. Не че не разбираше хубоститѣ ѝ, не че не му се искаше да потърчи и полудува! Не можеше. Други бѣха тогава времената. И децата имаха грижи. И тѣ мислѣха за хлѣба си. Сега тѣзи деца отиватъ на учение, отиватъ да изпиятъ мъдростъта на науката, и, като порастатъ, нѣма да аргатуватъ на тежкитѣ и надути чорбаджии, нѣма да бждатъ слѣпи роби на агитѣ, а ще станатъ търговци, джелепи, свещеници, даскали. Ще станатъ каквито си искатъ, защото съ науката хлѣбътъ самъ идва до устата на човѣка. И тогава, когато разбератъ тази голѣма истина, всички

тѣзи нови хора може би ще казватъ съ благодарностъ: Богъ да прости бай Велчо, или дѣдо Велча Джамджията! Той ни отвори училище — дето що рече — той ни отвори очитѣ! А то инѣкъ, трѣбваше да ходимъ въ греческото училище на владиката и тамъ да се учимъ да мразимъ рода си и да ставаме грѣкомани!

Тиха радостъ лѣга въ сърдцето на Джамджията. Съ колко трудъ създаде това училище! Съ колко молби предъ аянина успѣ да издействува позволение да направи и българско школо въ Търново, та да се учатъ въ него българчетата. Отначало аянинътъ повдигаше рамене: „Защо ви е друго училище, Велчо чорбаджи? Нали при владишкия конакъ има едно? И гърци и българи нали сте все християни? Все на едни науки ще се учатъ децата ви!“ Едва го склони тогава Велчо. Сетне откупи една малка кжца срещу черковата Свети Константинъ, въ която да се учатъ децата. Разпрати до всичкитѣ си приятели писма, да му намѣрятъ достоенъ учителъ и да не се грижатъ за платата. Каквато плата би поискалъ даскалътъ — той самъ би му я платилъ. Само да е здравъ българинъ и да учи децата на българско четмо и писмо!

— Хей, Джамджи! Какво си се заплесналъ по децата?

Застаналъ предъ вратата на Кирчовото кафене, Желѣзко Бакърджи очаква приятеля си и го подкача:

— Да не имъ завиждашъ?

— Какъ ще да не имъ завиждамъ? Де да мога да съмъ сега като тѣхъ!

— Ако си като тѣхъ, ще има да те налага даскалъ Петъръ съ дрѣновицата!

— Нека, нека! — засмива се Велчо. — Даскалският бой е като майчиния. Отъ него не боли!

— Добро утро, чорбаджи! — приближава почтително Велчовиятъ калфа.

Велчо отвърща на поздрава и му подава ключоветъ:

— Отвори дюкяна, а азъ ще остана да изпия едно кафе съ приятелитъ. Ако има нѣщо, нека дойде момчето да ме извика.

Въ кафенето е задимено и топло. На дъното върху огнището свѣти малко газениче и като слънце огръва черната дъска съ бѣлитъ тебеширени рѣзки.

Усмихнатиятъ Кирчо избърсва съ дланъ единъ столъ и го поднася на Джамджията:

— Заповѣдай, чорбаджи.

— Какъ е, какво ново-вехто?

— Новото е снѣгътъ, бай Велчо. — Рачо Бюлбюлтътъ се размива гръмогласно. — Хемъ какво ново! На всички се бѣха изгледали очитъ, кога ще падне снѣгъ!

До Велчо се настанява даскалъ Андонъ, навежда се на ухото му и съобщава повѣрително:

— Бай Велчо, снощи въ владишкия конакъ дохожда хаджи Дачо отъ Елена.

— Е?

— Нали знаешъ, че владиката отъ мене нищо не крие. А снощи, като дойде хаджията, затвориха се въ една стая и половинъ часъ се разговаряха двамата. Какво тъкмятъ, не зная.

— На страха очитъ сж голѣми, даскале, — добродушно отвърща Велчо. — Кой знае по каква работа сж се разговаряли хората, а ти...

— Чакай де! Чакай да ти кажа: следъ като се наприказваха, повикаха и мене да изпиемъ по

една чаша ракия. Отидохъ. И тогава чухъ владиката да се оплаква на хаджията отъ тебе. Ставаше дума, дето го изгонилъ отецъ Зотикъ съ Преображенския мѣнастирь! Хаджи Дачо се чудѣше, какъ може такова нѣщо: единъ калугеръ да изгони владика отъ мѣнастира! А владиката не укорява дѣдо Зотикъ, ами тебе. Ти си билъ далъ пари да се обнови мѣнастира и да се направи черквата, затова ти си училъ игумена да се противи на владиката и да го пжди.

— Хм... Глупави приказки! Трѣбва да е билъ пиянъ гъркътъ, като е разправялъ такива нѣща! Добре, че отецъ Зотикъ само го е изпждилъ, та не е позволилъ на зидаритѣ да го пребиятъ съ камъни за грѣховетѣ му! Сетне?

— Като рече тѣй владиката, а хаджията нито гъкъ не каза. Обърна си чашата съ ракия и ме изгледа изподъ вежди. И владиката ти се заканва. Вика, че щѣлъ да те види на бесилка!..

— Слушай, даскале, — засмива се Велчо. — Излѣзъ изъ чаршията и трѣгни отъ дюкянъ на дюкянъ. Питай и въ грѣцкитѣ, и въ турскитѣ. Всички ще ти речатъ, че искатъ да ме видятъ на бесилка. Може би, само Ибрахимъ ага нѣма да рече такова нѣщо, защото му излѣкувахъ момчето. Но кой го знае и него. На людско куче и на турчинъ — вѣра да нѣмашъ! А пѣкъ за тѣхнитѣ приказки хичъ не ме е еня! Азъ мисля за другитѣ. За тѣзи, дето сж долу! За тия, дето влачатъ игото и пѣшкатъ. За робитѣ, които сж доволни, ако замрѣкнатъ живи и здрави и молятъ Бога така да осъмнатъ. А запитай тѣхъ, какъ искатъ да ме видятъ, да чуешъ друга пѣсень!

Велчо се увлича и безъ да ще повишава гласа си. Въ кафенето настава тишина, защото славни и страшни нѣща казва Джамджията, а тия нѣща гортятъ като живи кандила въ сърдцата на всички българи.

Единъ престарѣлъ турчинъ, който не разбира български, запитва Желѣзко Бакърджи, какво казва Челебията. Желѣзко тихичко му превежда:

— Прочелъ въ една стара книга, че като падне на днешния день снѣгъ, на лѣто берекетътъ ще е много голѣмъ.

— Много голѣмъ ще е! — виква Бюлбюльтъ. — Такъвъ кървавъ берекетъ агитъ не сж и сънували!

Въ кафенето влиза Колю Гайтанджи, поздравява небрежно и оглежда посетителитъ. На поканата на кафеджията, той махва съ ржка:

— После ще дойда. Азъ търся единъ приятель, ама го нѣма.

И излиза, като прави единъ едва забележимъ знакъ, понягънъ само за Джамджията. Велчо подхвърля на тенекиената табла една дребна бакърена паричка и става:

— Останете си съ здраве!

Пжтьомъ той поздравлява нѣколцина познати, подмѣта нѣкаква шега на съседа си Георги Кисима и влиза въ дюкяна. Въ малката стаичка на дъното на дюкяна го чака тепавичарътъ. Нѣщо важно трѣбва да има, защото Колю още не е изгасилъ едната цигара, а пали втора.

— Казвай, Гайтанджи Кольо, какво те е сполетѣло, та толкова бързашъ?

Колю ясно се смущава. Ще му се да започне, а не знае какъ. За такава работа не се приказва

лесно. Може би, ако бѣше младежъ, каквито сж всички когато се женатъ, щѣше да му бжде лесно. И после: поне да не бѣ срещалъ даскалъ Антонъ Никопитъ и да не бѣ слушалъ страшнитѣ му подозрения за хаджи Дача...

— Преди да дойда да се допитамъ до тебе, бай Велчо, доста мислихъ...

— Добре си направилъ. Хубаво е човѣкъ да мисли преди да почне нѣщо...

— Ехъ, ти ме вземашъ на подбивъ! — прекъсва го Колю.

— Казвай, казвай и не се черви, като мома предъ сватовници! Какво има? Нѣщо по търговията ли?

— Не, не! — бързо отвръща младиятъ мжжъ. — Друга работа. Ти знаешъ, бай Велчо, че нѣмамъ никого, та при него да отида за съветъ. Само до тебе се допитвамъ, като до по-голѣмъ братъ. А пъкъ сега работата е такъва, че безъ съветъ не смѣя.

— Тѣй... — поклаща глава Велчо. — Е?

— Намислихъ и азъ да се задомя, като хората!

И въздъхва. Сякашъ планина е свалилъ отъ плещитѣ си. Преди Велчо да му отговори, той пита:

— Даскалъ Антонъ срещна ли те?

— Срещна ме. Защо?

— Каза ли ти, че хаджи Дачо ходилъ при владиката?

— Каза ми. Праздни приказки момчешки! Не ги вѣрвамъ азъ даскалъ Антоновитѣ стракове. Хаджи Дачо не е такъвъ човѣкъ... Ами защо смѣсвашъ дветѣ работи? Ужъ за женитба ще ми говоришъ, а почвашъ да ме питашъ за хаджи Дачо?!

— Тѣ сами сж смѣсватъ, бай Велчо. Азъ...
такова... тѣкмо за хаджи Дачовата мома съмъ си
наумилъ... За Ветка...

— А! Такъва била работата!..

И Велчо отпуска глава. Мълчание. Колю стои
на шрекъ. Сърдцето му ще изкочи!

— Какво ще речешъ? Ние съ нея сме се раз-
брали... Само ти да продумаешъ две думи на хад-
жията...

— Това е лесно, лесно... — отвръща тихо
Велчо, — Не две, а двесте думи ще кажа за тебе.
Хаджията не ще може да намѣри за чадото си по-
добъръ мжжъ отъ тебе, ала...

Какъ да му каже? Какъ по-леко да нарани
сърдцето му, което и безъ това е наранено?

— Какво ала? — пита съ трепетъ тепавича-
рътъ.

— Слушай, Гайтанджи Кольо, въ битката всич-
ки не умиратъ. Но, недай си Боже, и това става.
Тогавя? Забрави ли какъвъ курбанъ имаме да
служимъ на пролѣтъ?

Колю отпуска глава. Правъ е Джамджията.
Мждъръ и правъ. Сега ли е време да мисли за
сватба и невѣста? На всѣкиго надъ главата виси
вжже отъ бесилка. Подъ нозетѣ на всички има по
едно каче барутъ. Не е ли грѣхота да зачерня
Ветка? Въ любовъта си той съвсемъ бѣ забравилъ
грижата за завѣрата. А сега трѣбваше да избира
една отъ дветѣ.

— Потрай, — кротко и ласкаво прибавя Вел-
чо. — Нека мине страшното — ще ти стана по-
бащима. Пръвъ ще поведе сватбарското хоро.

Колю не го слуша. Загледанъ въ огъня на
мангала, той мисли за огъня пламналъ вжтре въ

него. Да избира: Ветка или завъртата? Любеното момиче съ голѣмитѣ свѣтли очи и златнитѣ кждри, или народното дѣло — дѣлото на робитѣ, които пѣшкаты и страдатъ?

И изведнѣжъ презъ главата му минава мисълта: колко по-силно би любилъ Ветка, когато мине великата народна борба, когато пролѣтнитѣ води на Янтра отнесатъ кървавитѣ капки, когато надъ родината изгрѣе голѣмото слънце на свободата!

IX

Когато сърдцата горятъ, зимниятъ мразъ не се усѣща. И зимата минава бързо. Никой не съзрѣ халитѣ на малъкъ Сѣчко, защото други хали вилнѣха изъ родината. Всички знаеха, че по следитѣ имъ ще никнатъ кървави цвѣтчета, а сами ги раздухваха и усилваха. Отъ село на село сновѣха странни люде, които си даваха тайни знаци, скришомъ се събираха въ потайни мѣста, размѣняха си вести, получаваха заповѣди. И най-простиятъ вземаше участие въ дѣлото, и най-малкиятъ се учеше да стреля по цель и да лѣе куршуми.

Младежитѣ ходѣха по горитѣ, газѣха до колѣне снѣгъ и избираха тънки тополи за пъртове на байрацитѣ. Момитѣ отъ тъмно до тъмно везѣха пѣстри ржченици за шиитѣ на вѣстаницитѣ. Старцитѣ пълнѣха фишеци, а бабитѣ правѣха единъ особенъ зеленъ мехлемъ, отъ който ранитѣ заздравявали за мигъ.

И ето: идва пролѣтъ.

Буенъ младъ вѣтъръ идва отъ югъ, прехвърля Балкана, топи ледоветѣ сковали рѣкитѣ, а прѣспитѣ раздухва съ огнено гърло. И прѣспитѣ се стопяватъ, като детински грижи.

По скатове и падини потичатъ мжтнитѣ пролѣтни води — буйни и златни, устремени къмъ голѣмата рѣка, та съ нея заедно да се излѣятъ въ морето и да си отдѣхнатъ на миръ. По припецитѣ бѣлата зимна премѣна се разкъсва, измърсява се и заприличва на стара дрипа, отъ която всѣки от-

върща очи. Ала подъ тази дрипа възправятъ чела кокичета и модри теменуги, съ благословъ извишаватъ стебла раннитѣ, още жълтави злакове, наднича кукурякътъ.

Сливитѣ сякашъ още тжжатъ за снѣжинкитѣ, защото се покриватъ съ снѣжно-бѣли цвѣтчета. Сочни тъмно-зелени пжпки се подаватъ по клонетѣ и чакатъ първата истинска слънчева милувка, за да се развиятъ. Гората нито е прѣла, нито е тъкала, — цѣла зима е лежала болна, а сега сама се облича въ зелено кадифе и коприна.

Като никога Марта е кротка: не фучи, не се сърди, не вика халитѣ и дъждоветѣ.

Усмихнато грѣ топлото пролѣтно слънце и кани орачитѣ на орань. А тѣ повдигатъ рамене:

— До орань ли ни е сега?!

— — — —

Преди ластовицитѣ въ Търново пристига една чудна птица, чакана съ повече надежди и посрещната съ по-голѣма радостъ: единъ соколъ, въ чийто полетъ сж устремени очитѣ на цѣлъ народъ. Соколътъ ще се бие съ мрачната ношна птица, която четири вѣка простира криле надъ България и закрива слънцето. И ще победи! Непремѣнно ще победи, защото тѣй искатъ волитѣ на цѣлъ народъ, това шепнатъ молитвитѣ на всички роби.

Соколътъ пристига посрѣдъ нощъ. Той носи руска военна носия и тънка скжпоценна сабя. Дожежда го попъ Иванъ Лѣсковчанина.

Три отмѣрени удара по портата на Велчо Джамджията, и тя се отваря, сякашъ отъ само себе си.

— Влѣзте, народни хора! — Велчо повдига фенера, за да види добре гоститѣ си и се стжписва:

— Е, тебе не те чакахъ, да си кажа правичката. Мислѣхъ си, че презъ горнята недѣля. . .

Гостѣтъ здраво разтърсва протегнатата дѣсница:

— Не ме свърта, Велчо! Не ми се чака!

Тѣ се изкачватъ тихо по стълбитѣ, за да не будятъ децата и влизатъ въ добре затоплената гостна стая.

— Сега, добре дошелъ.

Офицерѣтъ сваля шинела си, хвърля го на единия край на широкия миндеръ и сѣда:

— Казвай бързо, старий приятелю, какво става. Попъ Иванъ ми поразказа това-онова, ала нѣмахме време да се разберемъ. Новини искамъ. И то хубави новини! Готови ли сж хората?

— Като единъ човѣкъ! Вчера получихъ писмо отъ майсторъ Димитъръ. Пита ме кога щѣлъ да дойде Мамарчовъ. Де да те зная, че вече си пжтуваль!

— Зарѣзахъ всичко, братко! Оставихъ и служба и семейство и пристигнахъ за народното дѣло.

Едва сега Велчо се сѣща да седне и да покани попъ Ивана. Съ такъвъ необикновенъ възторгъ гледа той на госта си и тѣй му се радва! Истински българинъ е Буюкли Георги Мамарчовъ! И да не е слушалъ Велчо за неговитѣ дѣла презъ Дибичево време и да не му е билъ гостъ два месеца презъ 1829 година, пакъ би го позналъ, че е юнакъ! Здравъ, широкоплещестъ, съ орловъ носъ и стиснати устни, съ голѣма волева брада, която показва решителностъ и гордостъ, съ очи, въ които грѣе само смѣлость! Стотина такива като него да

има, и ще се сгромоляса кървавиятъ султанъ. Ще си отиде въ Анадола при голитѣ зебеци!

— Добре е, че дойде по-рано. Така ще можешъ самъ да видишъ и преценишъ всичко.

— Приготвенъ ли е достатъчно барутъ?

— Дванайсетъ джепанета! Но не е до барута, Георге! Барутлии сж сърдцата на хората! Ти искаше десетъ хиляди души, за да завършишъ съ успѣхъ народното дѣло. А знаешъ ли какво излѣзе? Правихме онзи день смѣтка съ Коля Гайтанджи и хаджи Йорданъ Брадата. До сега имаме надъ четирийсетъ хиляди волентири.

— Ами оръжие за всички?

— За десетъ хиляди има австрийски шишенета. Отъ другитѣ трийсетъ хиляди все десетина ще си иматъ кремаклийки. А останалитѣ — съ ятагани. Не забравяй, че и турцитѣ най-много съ ятагани се разправятъ.

— Не е само това, капитане, — пресича Велчовитѣ думи попъ Иванъ. — На насъ ще ни помогне правата вѣра, а пъкъ на османлитѣ дяволтъ имъ е помощникъ. Разбра ли? Ние за вѣра се биемъ!

Хубави, свѣтли мечти! Скжпи мечти, които се заплащатъ съ огънь и кръвъ.

— И децата сж пламнали. Само на войници играятъ.

Не сж ли и самитѣ тѣ деца, голѣми деца, които мислятъ, че може да се разбива зидъ съ глава!

Мамарчовъ тжжно се усмихва:

— Едно време, Велчо, преди шесть години, когато минахме съ Дибичъ, децата пакъ играеха на войници.

Нѣкакъвъ споменъ преминава презъ високото му чело и го набраздява. Погледътъ му потъва въ лека мъгла:

— Хм. . . Спомнямъ си, отивахме къмъ Котелъ. Сърдцето ми се прѣскаше отъ радостъ, че ще видя родния си градъ. Наближаваме вече къмъ града и гледамъ—едно момченце търчи насреща ни и вика „ура“, колкото му гласъ държи. Бутнахъ коня напредъ и спрѣхъ момчето. — Кжде търчишъ, юначе? — Дойдохъ да ви посрещна, — казва. — Отъ кжде си? — Отъ Котелъ. — Ами какъ се казвашъ? — Сава Стойковъ Поповичъ. — Повѣрвай, щѣхъ да падна отъ коня. Бѣхъ получилъ въ Русия хаберъ, че сестра ми се е омъжила за Стойко Поповичъ, ала не ми идваше и на умъ да има такъво момчерлаче. — Е, казвамъ, юнакъ! Ти ли си най-голѣмиятъ синъ на татко си? — Не, не съмъ! Имамъ по-голѣма сестра, ама тя не разбира отъ военни работи. — Ха сега, де! — Ами ти, казвамъ, разбирашъ ли? — Разбирамъ, казва. Разбирамъ и като порастна ще отида въ Русия, като вуйчо Георги, да стана казакъ! — Какво не съмъ виждалъ, братко, и не съмъ заплаквалъ, а тогава заплакахъ. . . Ехъ, времена. . . Та ти казвамъ, че и тогава децата мислѣха все въ Русия да ходятъ и да ставатъ казаци. А сетне, когато трѣбваше да се връщаме, знаешъ ли на колко такива деца намѣрихме трупчетата?

— Чудя ти се, капитане, — скача Велчо. — Ако те слушатъ хората какво приказвашъ, ще заровятъ барута и шишенетата въ дънъ земя и ще се укриятъ. Нѣма и да помислятъ за въстание. Ние тука друго яче говоримъ. . .

— Не ме разбирашъ, — отвърща Мамарчовъ. — Азъ не казвамъ, че въстанието не бива да стане. Напротивъ, виждашъ ме: оставилъ съмъ всичко и съмъ дошелъ да се боря, спроти силитѣ си. И по-добре отъ всички ви зная, че ще се вдигнатъ пожарища до небеси, че на всѣки кръстопжтъ ще стърчатъ набучени на колове глави, че труповетѣ на убититѣ ще оставатъ непогребени, че рѣки отъ кръвь ще потечатъ по цѣла България. Знамъ. И съмъ дошелъ, защото знамъ и защото трѣбва да стане всичко това, за да се освободимъ. Не можемъ съ скръстени рѣце да чакаме още вѣкове. Безъ жертви не се купува свобода. . . А когато ти раз-
правямъ за кръвта, за убититѣ, за пожарищата — разправямъ ти го, защото трѣбва да претръпнатъ всички, които влизатъ въ това дѣло. Да разбератъ, че приживе сж умрѣли. Да не мислятъ, че на сватба ще ходятъ! . . . Да пожертвувашъ за свободата десетъ гроша, ако имашъ хиляда — не е нищо. Това не е жертва! Да си готовъ да пожертвувашъ живота си — ето: това е да си наистина готовъ за народна служба. Тѣй трѣбва да ме разбирашъ. Заговорътъ нѣма нужда отъ хора, които бързо пламватъ, защото бързо ще изгорятъ. Трѣбватъ ни и ни сж полезни тѣзи, които преди да си повдигнатъ ржката за клетва, десетъ пжти премислятъ и пресмѣтатъ. Но които, веднажъ заклети, пазятъ клетвата си до гробъ. И пакъ ще ти кажа: не готвимъ сватба. . .

Велчо разбира мждритѣ думи на стария войникъ. Мамарчовъ е билъ въ стотици сражения и по-добре разбира военното дѣло. Той навѣрно е правъ. Отъ тия четиридсетъ хиляди, писани на книга волентири, навѣрно ще останатъ само четвъртината.

Но и сто души да останатъ, той, Велчо Джамджията, е готовъ да бжде не сто и първиятъ, а първиятъ отъ стотицата. И той тъкмо като госта си разбира смисъла на жертвата за родъ и родина. А когато отново чува думитѣ, че въстанието не е сватба, кой знае защо, припомня си отложената сватба на Колк Гайтанджи.

Х

Преди да стигне до Търново хаджи Йорданъ Брадата винаги се отбиваше въ тепавицата на Колю Гайтанджи. Самъ Колю ако не биваше тамъ, стариятъ ратай му казваше кжде е; при това винаги прибавяше:

— Развѣй прахъ е: затирилъ се е да оправя на свѣта обърканитѣ смѣтки!

То значеше: Гайтанджи Колю е тръгналъ по работа на завѣрата.

Или пъкъ:

— Чорбаджията почна да поумнява, хаджи Йордане. По търговия е!

Тогава вече хаджията разбираше, че Колю е или въ Търново на дюкяна си, или е тръгналъ да обхожда санджака, за да продава стоката си и да купува вълна.

Днесъ хаджи Йорданъ мисли да отмени тепавицата, защото приближава да се мръкне, а до града му остава още единъ часъ пжтъ. Но коньтъ самъ си кривва по тѣсната пжтека между цѣвналитѣ сливи, преминава мостчето надъ тепавичната вада, промъква се съвсемъ близу до пожълтѣлия отъ цвѣтъ дрѣнъ и бавно, бавно се изкачва по височинката.

— Ехъ, магаре проклето, — сърди се хаджи Йорданъ. — Да слѣза отъ гърба ти, да отсѣча една цѣвнала дрѣновица, че да почна да я отмѣрямъ по ушитѣ ти. . .

— Стой, хаджи! — виква нѣкой задъ гърба му. — Да биешъ коня — може, но да сѣчешъ отъ моя дрѣнь прѣчка — не разрешавамъ. Азъ този дрѣнь го държа за цѣръ. . .

Хаджи Йорданъ слиза отъ коня и среща веселитѣ очи на тепавичаря.

— Видѣхъ те като се зададе откъмъ Елена и чакахъ да ти видя приятелството. А то? Щѣше да отминешъ тепавицата, ако не бѣше коньтъ.

— То ще рече, че коньтъ ми ти е по-добъръ приятель, — засмива се хаджията. — Хайде да вържа приятеля ти за тоя колъ, та да почака, докато си поприказваме.

— Върви да поседнемъ. Сетне заедно ще слѣземъ въ Търново.

Тѣ сѣдатъ на пейката подъ току-що разлистилия се брѣстъ, завиватъ цигари, а ратаятъ отива въ стаята да прави кафе.

— Азъ мислѣхъ, че ще те намѣря въ Търново. Тамъ сега кой знае какво оживление е!

— Ами, оживление зеръ! Напротивъ. Знаешъ ли каква тишина е въ града? Като въ гробища. По-рано по кръчми и кафенета все ще чуешъ по нѣкой смѣла приказка. Все ще се намѣри нѣкой да изпсува аянина и турчулята. А сега, колкото приближава деньтъ, толкова по се умълчаватъ.

— Защо? Изплашили сж се, навѣрно?

— Не е! Бай Велчо ги учи тѣй. Да мълчатъ, да кротуватъ, да се преструватъ на покорна рая, докато ударятъ камбанитѣ на Томина недѣля. Тѣй и турцитѣ нѣма да угадятъ нищо. А както бѣхме почнали, трѣбваше и на султана да пишемъ писмо, та съвсемъ да се наредимъ. . . А пъкъ мене нали ме знаешъ! Не мога да си заключа устата съ ката-

нець. Тръгна ли изъ чаршията, мина ли край дюкяна на Ставраки Хикимена, или на Хасанъ ага, и ме хващатъ дяволитѣ. Спирамъ се, изничамъ дюкяна отъ всички страни, като че ще го купувамъ. Веднъжъ, както се бѣхъ зазѣпалъ, приближилъ ме изотзадъ Желѣзко Бакърджи и ме подпитва: „Какво гледашъ, Кольо?“ — Азъ, безъ да го видя кой е, съмъ му отговорилъ: „Гледамъ дюкяна на Ставраки и си мисля на кого да го подаримъ като стане въстанието: на Сиромахъ Тодоръ ли, или на Ганчо Пждаря. Или пъкъ да ги правимъ ортаци!“ Докато си кажа думата, и Желѣзко ме плѣсна презъ врата: „Я ела на себе си, — вика. — Ако не бѣхъ азъ, ами нѣкое турско ухо?“

— Младостъ, лудостъ — мжтна вода! възкликва хаджи Йорданъ. — Е, затова ли си дошелъ тука?

— Затова. Има и малко работа на яза, ала мене не ми е сега да гледамъ тепавицата. Нека да се освободи България, на всѣки потокъ ще си направя по една тепавица. А до тогава други ми сж грижитѣ. А най-вече за устата си дойдохъ тука. И ми е лесно. Ходя изъ гората, приказвамъ си каквото искамъ, пѣя си юнашки пѣсни, стрелямъ по букитѣ и ми е весело на душата... Ами въ Елена? Какво става тамъ?

— И тамъ е тихо. Знаешъ ли, Гайтанджи Кольо, тази тишина буря вешае. Снощи се прибрахъ рано и седнахъ на чардака. Едва мръкна и въ цѣлия градъ не можешъ да чуешъ звукъ. Кучетата, дето е речено, не лаятъ. А хора изъ улицитѣ има. Вървятъ покрай плетищата, спиратъ се, прошепватъ нѣщо и отминаватъ. Отъ тази тишина трѣбва най-вече да се пазятъ агитѣ. Докато хората

много приказватъ за свобода, нищо не правятъ, за да я получатъ. Почнатъ ли да мълчатъ и да гледатъ земята като ходятъ, да знаешъ, че тѣ не мислятъ какъ по-леко да си носятъ хомота, ами какъ по-скоро да го свалятъ.

— Вече приближава, — съ нескривана радост казва Колю. — Днесъ е срѣда, въ недѣля е Великденъ, а по до недѣля, съ Божия помощъ, ще се вдигнемъ!

Ратаятъ носи кафетата, чува последнитѣ думи на чорбаджията си и поклаща глава. Когато си тръгва чорбаджи Йорданъ, ясно чува мнението му за Гайтанджи Колю: развей прахъ. Може би и Колю го чува, защото извива вежди и се усмихва. И въ мисълта му отново се явява идеята, че народътъ не разбира кога му мислишъ доброто и кога му вадишъ душата.

Слънцето се скрива задъ планинитѣ и заедно съ него изчезва малката пролѣтна топлина. Вѣтрътъ започва да щипе лицата и по тѣлото ползватъ трѣпки.

— Да ходимъ, — предлага хаджи Йорданъ.

— Ей сега, — става Колю. — Ще отида да си взема кожуха и ще кажа да ми оседлаятъ коня.

Той отива къмъ малкия оборъ, построенъ задъ тепавицата, виква на ратая да оседлава, откача кожуха си отъ гвоздеа подъ стрѣхата на навеса, а когато се връща подъ брѣста, намира хаджи Йорданъ да разговаря съ двама нови гости: единиятъ е Велчо Джамджията, а другиятъ — главниятъ началникъ на готвеното народно предприятие — капитанъ Георги Буюкли Мамарчовъ.

— Едного търся, а двама намирамъ! — весело възкликва Велчо. — Виждашъ ли, капитане, какви

сж нашитѣ хора? Правятъ какво правятъ, все се събиратъ да разговарятъ за работата.

— Добре дошелъ, войводо! — поздравлява Колю и живо пита: — Е, почва ли се вече? Ще си премѣримъ ли силитѣ съ царския аскеръ?

— Щемъ, щемъ! — отвръща Мамарчовъ. — Сто такива като тебе да имамъ, стигатъ ми да разбия двесте хиляди турски войници!

Той се обръща къмъ Велчо:

— Тука ли ще останемъ тази вечеръ, или ще продължимъ до манастиря?

— Ще продължимъ, ще продължимъ. Тамъ ще намѣримъ още наши хора. Ще отидатъ пратеници да повикатъ и останалитѣ, за да уговоримъ всичко и да остане само да чакаме решителния день.

— — — — —

По тѣсната пжтека къмъ Плаковския манастиръ се движатъ четирима конници. Последенъ е Колю Гайтанджи, но мислитѣ му изпреварватъ и тримата, виждатъ идващото въстание, опиватъ се отъ радостъта на това, което ще дойде следъ него.

XI

По всички пжтеки на манастира пристигатъ гоститѣ на иеромонахъ хаджи Сергей. Единъ младъ послушникъ ги посрѣща и тихичко имъ предава поржчаниѣ думи:

— Горе въ кожухарската одая.

Ако гостѣтъ попита дали сж се събрали всички, послушникѣтъ поклаща глава и отврѣща:

— Ще видишъ.

И когато гостѣтъ се изкачва горе и почука по условия начинъ на вратата на кожухарската одая, ще му отвори самъ хаджи Сергей, ще му подаде грамадната си ржка и ще го покани:

— Влизай, братко, българино! Изуй си обувката, защото мѣстото, въ което влизашъ, е свето. Тука се готви народното добруване!

Вжтре въ стаята е димно отъ цигаритѣ, но и презъ дима те виждатъ горящитѣ очи. Въ срѣдата на миндера, току срещу вратата, седи Буюкли Георги, а отъ дветѣ му страни сж Велчо Джамджията и хаджи Йорданъ Брадата.

— Както разбирашъ, капитане, всичко е приготвено. Една дума — и хората ще скочатъ.

— За тази дума, отче игумене, най-много трѣбва да мислимъ. Можемъ да сме съвсемъ готови и пакъ да не можемъ да направимъ нищо, ако станемъ прибръзано, или ако закъснѣемъ.

— Азъ казвамъ, — покашлюва се Рачо Бюлбюла, — че нѣма какво да я протакаме. Можемъ още утре да речемъ: хайде! Майсторъ Димитъръ

има две хиляди души готови. Хемъ не сж хора, ами левове! Съ двесте души могатъ да се изтрепятъ низамитѣ въ Търново и да се взематъ джепанетата имъ.

— Рано е, Бюлбюль! — отвръща му хаджи Сергей. — По цѣло Българско трѣбва да се изпрати хаберъ, че на този и този день ще има въстание, та всички изъ единъ пжтъ да се вдигнемъ. Почне ли тукъ бунтъ, тамъ бунтъ — нищо нѣма да направимъ. Турцитѣ ще ни удавятъ въ собствената ни кръвъ.

— Добре де, — намѣсва се Гайтанджи Колю, — защо тогава не въстанемъ на Великдень. За християнина нѣма по-свѣтълъ день отъ Великдена. Тогава е възкръсналъ Богъ, тогава ще възкръсне и България!

Гласътъ на Мамарчовъ се издига надъ другитѣ — бавенъ, отсѣченъ и убедителенъ:

— До Великдень има само два дни. За толкова малко време не може да се съобщи на всички завѣраджии, че него день сме решили да стане въстанието. По-добре е да го отложимъ за Томина недѣля. Така мислѣхме отъ начало, и така ще е по-добре.

— Ами не е ли по-хубаво да речеме: въ свѣтлия петъкъ да се вдигнемъ? — дава съветъ хаджи Дачо. — Тогава е най-голѣмиятъ пазаръ въ Търново. Отъ всички села идватъ хора да си пазаруватъ. Въмѣсто да идватъ на пазаръ, ще си дойдатъ съ оржжието и ще започне боя.

— Това не е лошо, — съгласява се Велчо. — И азъ мисля, Георге, че тѣй ще трѣбва да направимъ.

— Добре. Да се разбереме: въстанието се дига на свѣтлия петъкъ! По другитѣ работи се разбрахме

вече. Остава всъки да си отиде въ града и селото и отъ тамъ да чака.

— А-а! Не може! — отсича хаджи Сергий. — Не се е случвало такъво нѣщо въ нашия манастиръ! Да ни дойдатъ толкова голѣми гости, че да си отидатъ безъ вечеря! Сега е постъ, но все ще се намѣри храна, каквото е далъ Господъ. Пъкъ подиръ вечеря ще видимъ, кой ще си отива и кой ще остане да слуша тринайсетото евангелие на иеромонаха Сергия. На васъ то ще се хареса повече отъ дванайсеттѣ.

Той излиза изъ кожухарската одая, за да се разпореде. По стълбитѣ го догонва хаджи Дачо:

— Прощавай, отче игумене, азъ ще ходя. Една бърза работа ме чака въ Елена и трѣбва преди мръкнало да стигна!

— Твоя воля, хаджи! Азъ да съмъ на тебе, ще остана да чуя това тринайсето евангелие. Него азъ го казвамъ само въ такива голѣми празници като сегашния.

Нѣкакво черно предчувствие се загнѣздва въ душата на монаха. Той изпровожда хаджията, опжтва се къмъ магерницата, но вмѣсто да влѣзе вжтре, изкачва се тичешкомъ на високата камбанария и отъ тамъ проследява съ очи препускащия хаджи Дачо. Наистина отива къмъ Елена. А той, стариятъ грѣшникъ, какво си помисли! Богъ да му прости грѣха!

Той още малко гледа следъ конника, а после бавно слиза на двора.

И все пакъ. . . чудно! Кой може да бърза толкова много, че да изостави събранието на за вѣрата, въ което не се говорятъ сладки приказки,

а се пише историята на единъ народъ, и то се пише съ кръвь! Чудно. . .

За единъ мигъ хаджи Сергей премисля всичко. И му се иска отново да се качи на камбанарията.

Но сега вече е късно. За това време конникътъ е прехвърлилъ рида, а оттамъ нататъкъ трѣбва да бжде птичка, за да го следи.

— — — — —
Слънцето е седнало току на самия хребетъ на планината и коситѣ му лжчи одължаватъ сѣнкитѣ.

Тѣй дълга е сѣнката на хаджи Дачовия конь, че той се сепва. Сякашъ не препуска конь, а нѣ-какъвъ змей — разкривенъ и грозенъ, излѣзълъ изъ пѣкъла, за да грабне душата му и да я отнесе на вѣчна мжка. Ухъ, страхотия!

Той прехвърля рида, обръща се да види дали се вижда камбанарията на Плаковския манастиръ, а после бързо завива по Лѣсковския пѣть. Сега сѣнката на коня пада въ страна и хаджията не я вижда. Така е по-добре! Той лудо пришпорва коня и като вихъръ се понася надолу. Още единъ завой, а оттамъ на сетне — къмъ Търново.

Остриятъ хладъ не успѣва да охлади странитѣ му, които пламенѣятъ. Настѣпващата вечеръ не успѣва да угаси пламъка въ очитѣ му.

— Да стигна преди да се сѣтятъ кжде съмъ. И преди да се измъкнатъ отъ манастира.

Една дива нечовѣшка радостъ го задаша. Така е най-добре. Никой нѣма да узнае кой е направилъ това. . .

Напраздно се мжчи да намѣри дума, за да опредѣли дѣлото си. Всички прилични думи сами

бѣгатъ отъ мисълъта му и оставятъ мѣсто на едно едничко слово: предателство.

— Е, тъй да е! — оправдава се хаджи Дачо. — И предателство да е, никой нѣма да го узнае. А пъкъ на тѣхъ нищо нѣма да имъ направятъ. Само ще се побърка на въстанието. Нѣма да ги избесятъ, задето сж го тъкмили! Нали не е станало! А той ще е добре. Ще получи отъ султана червенъ кюркъ, подплатенъ съ скжпи кожи. Ще получи и бератъ да търгува както си ще и кждето си ще. Зашо да има Велчо Джамджията бератъ? Какъвъ е Велчо? Баща му едва смогвалъ да си изхрани челядъта, а той станалъ голѣмъ човѣкъ! Тфю! . . .

Мракътъ тича по стѣпките на предателя, сгжстява се, прегражда му пжтя, струпва се отгоре му — ще го задуши!

Грозно!

Навлиза въ малката горичка надъ града и му се струва, че това не е гора отъ дървета, а нѣкакви страшни преплетени змии, които съскатъ насреща му, разтварятъ ядни уста и сочатъ раздвоенитѣ си езици.

— Такъвъ е твоятъ езикъ, хаджи Дачо. А отровата ти е по-страшна отъ нашата!

— Ние, змиитѣ, никога не хапемъ змии, хаджи Дачо. А ти?

— Какъвъ ще бжде кюркътъ, хаджи? И колко жълтици ще ти наброи Хакимъ ефенди? Ще можешъ ли да ги отнесешъ до Елена съ този конь, или ще вземешъ Велчовата чифте кола да ти ги откара?

Нѣкжде вие куче. Може би стене вѣрното куче на Колю Гайтанджи и оплаква участъта на стопанина си. Тука наблизю е тепавицата.

Ами ако Колю се е върналъ вече? Ако се срещнатъ по пжтя? Колю ще го познае по очитѣ. Такъво нѣщо не се крие!

Хаджи Дачо извива по най-прѣката пжтека и още по-яростно смушква коня. О, ако бедното животно би знаяло мислитѣ на господаря си, навѣрно би скочило заедно съ него въ нѣкоя пропасть по пжтя!

— Защо се тюхамъ и вайкамъ? — укорява се хаджията. — Още никого не съмъ предалъ. Ще кажа на дѣдо владика както сме се наговорили, а ако той ми рече да си мълча — ще си мълча, ако каже да отидемъ при аянина. . .

— Тогава? — запитва единъ гласъ дълбоко отъ сърдцето му. — Какво ще направишъ тогава?

Единъ мигъ хаджията се замисля, а после отсича:

— Ще отида! Ще отида, защото тъй по-добре услужвамъ на народа. Ако стане въстанието, хиляди и хиляди ще отидатъ. Съ Велчовитѣ приказки и съ лудия умъ на стотина нехранимайковци не се побеждава султанския аскеръ. Само невинни хора ще пострадатъ като се вдигнатъ. А така азъ ги спасявамъ. . .

Вече навлиза въ града и задържа коня си. Мръкнало се е, но по улицитѣ нѣма хора. Въ черковитѣ сега четатъ дванайсеттѣ евангелия и народътъ е тамъ. Дали владиката не е на служба? Не ще е. Той непременно ще го чака.

Хаджията минава презъ най-тѣснитѣ улици и спира до владишкия конакъ. Горѣ свѣти. Той слиза, завързва коня си за оградата, взема отъ земята нѣколко малки камъчета и ги хвърля.

Завесата се повдига и една глава наднича.
После се отваря прозорецът:

— Ти ли си, хаджи Дачо?

— Азъ съмъ, дѣдо владика.

— Е?

— Събраха се всички. Въ Плаковския манастиръ сж.

— Добре! Почакай ме малко. Сега ще слѣза!

XII

Следъ дългата вечерна служба хаджи Йорданъ възсѣда коня си и тръгва къмъ Елена. При пжтната врата на манастира той се сбогува съ хаджи Сергей:

— Прощавай, отче игумене, че не ще ти до-слушамъ сладкитѣ думи. Отъ сега на сетне толкова работа ме чака въ града, та не смѣя часъ да се бавя.

— На добъръ часъ, — изпраща го монахътъ. — Ами не се ли плашишъ отъ разбойници?

— Напротивъ, — отвърща хаджията на шегата съ шегата. — Излѣзатъ ли насреща ми разбойници, ще ги запиша въ нашата дружина.

Игуменътъ подлоства вратата следъ него и се връща при гоститѣ си, които отново сж запълнили кожухарската одая и го чакатъ.

— Е, хаджи Сергие, да чуемъ сега тринайстото...

— Трайте, има за всичко редъ.

Той изчаква докато двамата послушници раздадатъ на гоститѣ кафето, дава имъ знакъ да си отидатъ вече на почивка и съ тихъ, почти молитвенъ гласъ започва:

— Да ми прости Господъ и предишнитѣ грѣхове и този грѣхъ, ала толкова години чакамъ да го изповѣдамъ. Вие знаете хаджи Сергия отъ какъ се е върналъ отъ хаджилъкъ, а не знаете докато отиде въ хаджилъкъ какво е правилъ. Ето: това е тринайстото евангелие. Него никой не го е чувалъ още, защото и на себе си не съмъ смѣялъ да го припомня. А днеска, като говорихме за толкова страшни и велики нѣща, решихъ се да го изповѣдамъ.

Той отпива отъ чашата си една голѣма глътка,

смуква нѣколко пѣти цигарата си и казва съвсемъ просто:

— Азъ бѣхъ разбойникъ. Десетъ години ходихъ съ хайдути изъ горитѣ и планинитѣ. После се покалугерихъ. Но да не бързамъ. Да кажа отъ самото начало. Бѣхъ шеснайсетъ годишенъ момъкъ. Баща ми бѣше умрѣлъ, а ние съ майка живѣехме при дѣдо ми. Една нощъ дойдоха даалии. Двама души. Каточели е било вчера: и сега ги виждамъ какъ влѣзоха въ стаята безъ да хлопатъ и безъ да ги усѣтимъ. Докато ме зърнатъ, дѣдо ми направи знакъ да избѣгамъ. Презъ прозореца се измъкнахъ навънъ и се спотаихъ въ обора. Разтича се майка ми да имъ готви, дѣдо ми седна насреща имъ да ги забавлява, а тѣ седатъ и мълчатъ. Ще речете отъ кжде съмъ ги виждалъ, като съмъ билъ въ обора? Имаше едно малко прозорче, презъ което вечеръ старецътъ наглеждаше добитъка. Отъ тамъ. Започнаха турцитѣ да ядатъ, а дѣдо ги кани, каточели му сж предраги гости. Току изведнѣжъ единиятъ турчинъ вдигна крака си и ритна дѣда въ гърдитѣ. Възнакъ се повали горкиятъ, но бързо се изправи, каточели нищо не е станало. Знаеше, че и по-лошо може да се случи ако се оплаче. Другиятъ турчинъ пѣкъ си събу царвулитѣ и му казва: „Ей, дърто, я ми поразходи царвулитѣ, че сж се уморили. Трижди ми причернѣ предъ очитѣ. Излѣзохъ отъ обора, откачихъ брадвата отъ стената до дрѣвника и се промъкнахъ къмъ кѣщи. Сърдцето ми се скжса, като видѣхъ дѣдо хваналъ вървитѣ на даалийскитѣ царвули и тръгналъ да ги развежда изъ стаята. Пристѣпя старецътъ, а сълзи течатъ и по дветѣ му страни. Не се стѣрпѣхъ, влѣзохъ вжтре и. . . Господъ да ми прости. . .

— Какво ще ти прощава, отче Сергие, — виква Колю Гайтанджи. — Да те благослови затова добро дѣло. Да изчистишъ двама кръвници. . .

Хаджи Сергей му направя знакъ да мълчи и продължава:

— Тогава хванахъ гората и десетъ години какво съмъ правилъ не ме питайте! И грѣхота и срамота е да го казвамъ. А на десетата година се случихме на Странджа-планина. Една вечеръ лѣгнахъ и докато си сложа главата на земята — заспахъ. Сънувамъ: вървя изъ една широка градина — край нѣма. Зеленина, цвѣтя, дървета съ зрѣйнало плодове, птички въ шубракиѣ, ручей — каквато хубостъ си помислишъ, вжтре я има. А въ цѣлата градина сме само азъ и още единъ младъ мжжъ. Мисля си: виждалъ съмъ го този мжжъ, ала кой е, не мога да се досѣтя. Той посегна къмъ едно цвѣтче и не вижда, че до цвѣтчето се свила пепелянка. Ха да го клъцне, и азъ ѝ спитихъ главата съ единъ камъкъ. А мжжътъ ми каза: остави вече хайдутуването. За по-голѣма работа съмъ те избралъ. Да утрепешъ една змия нищо не е. Ако можешъ изтрепи змиитѣ по цѣлъ свѣтъ. Разбрахте ли моето евангелие? Отъ тази вечеръ ние се заемаме да трепемъ змиитѣ отъ цѣлъ свѣтъ. Може нѣкоя да клъцне и умори нѣкого отъ насъ, ала другитѣ трѣбва да продължатъ дѣлото му.

Думитѣ му заглѣхватъ отъ страшенъ внезапенъ трѣсъкъ. Силни удари по манастирскитѣ порти накарватъ всички съзаклятници да скочатъ на нозе и да изтрѣпнатъ.

— Това пъкъ какво е?

— Това ли? — просъсква презъ зѣби хаджи Сергей. — Това е предателство!

XIII

Когато баща ѝ и чичо ѝ Миланъ влѣзоха въ градината, Елисавета не ги забеляза. Седнала подъ дюлята на низко трикрако столче, тя слагаше реснитѣ на последния байракъ. За какво ги правѣше тѣзи байраци — не знаеше. Нито очакваше, че ей сегичка ще го научи.

Сепнаха я думитѣ на чичо ѝ:

— Бате, грѣхота е! Толкова свѣтъ ще отиде!

— По-добре е да отидатъ малко хора, отколкото да изтрепятъ турцитѣ всички българи въ санджака. За десетина луди, защо да теглятъ толкова невинни хора?

— Хм. . . Не е шега тази работа, дето ми я казвашъ, — рече пакъ чичо ѝ. — На мене сърдце не би ми дало да предамъ тия хора. Ами че помисли: между тѣхъ е хаджи кръстникъ. . .

— И той лудъ като другитѣ! — сопна се баща ѝ. — Всички рекли въстание, та въстание! Пушки купуватъ, куршуми лѣятъ, барутъ правятъ, байраци шиятъ. . . А за кръвта, дето ще се пролива, не мислятъ.

Ветка отпустна ржце. Ето какви били байрацитѣ, които везала. Ето защо сж такива думитѣ на пѣсенъта, която Колю ѝ пѣ есенесъ. Турцитѣ наистина се заканыли да го затриятъ, затова още не е пратилъ сватове. О, до сватове ли му е нему! Тѣ тъкмѣли въстание, а баща ѝ иска. . .

Отначало тя не посмѣ да повтори думитѣ на баща си. Може би не го е разбрала добре? Защо

да си криви душата? После дойде едно момченце и викна:

— Дѣдо хаджи, коньтъ е готовъ.

— Азъ ти казвамъ като на братъ, — чу тя пакъ гласа на чича си, — не си черни душата.

Значи и чичо ѝ смѣташе, че нѣщо грозно се тъкми. И че тая грозотия ще легне на бащиното ѝ сърдце.

Докато се изправи и излѣзе отъ градината, баща ѝ вече възсѣдаше коня и трѣгваше.

Можеше ли тя да отърчи при чича си и да го запита за какво сж говорили съ баща ѝ? Имаше ли куражъ? Нали чичо ѝ би я изгледалъ изподъ вежди и нищичко не би казалъ?

Не е работа на момитѣ да се грижатъ за това какво правятъ мжжетѣ. И все пакъ тя чувствуваше, че трѣбва да направи нѣщо, за да спаси собствена си любовъ.

И колкото повече минаваше времето, толкова това чувство не ѝ даваше мира. Опита се да се успокои, че може би Гайтанджи Колю не е между вѣстаницитѣ, но веднага разбра колко е глупаво да допустне такъво нѣщо. Ако би било така, защо Колю постоянно дружеше съ Велча Джамджията и съ хаджи Йордана? Тѣ не му бѣха акрани. Друго нѣщо ги е свързвало и това друго я изпълня съ тревога.

— — — — —

Какъ лудо бѣга времето, когато тревога обхване човѣка. Докато се озърне, докато се опомни, докато прецени нѣщата и реши какво да прави, Ветка видѣ, че слънцето се скри. И всѣки мигъ може би ставаше късно. Тя отвори вратата на кух-

нята и отъ прага викна на майка си, че отива у хаджи Йорданови. После тичешката премина улицата и похлопа на високата чорбаджийска порта.

Какъ отъ по-рано не се сѣти, че най-напредъ трѣбва да се обади на хаджи Йордана. Чичо ѝ нали бѣше казалъ, че и хаджи Йорданъ е между заговорниците?

Похлопа втори пжтъ. Отъ двора изляя кучето, но и то сякашъ я подуши и позна, защото млькна веднага. Едва на третото хлопане чу тежки стжпки и вратата се откrexна:

— Дѣдо Стойко, хаджи кръстникъ нѣма ли го?

— Нѣма го, къзъмъ, защо ти е?

— Ами кръстницата? Ами момитѣ?

— И тѣхъ ги нѣма. Отидоха да се черкуватъ на горнята черкова, та тръгнаха отъ рано.

— Ами сега? — простена Ветка. — Господи, сега какво ще стане? Какъ да имъ кажа?

Дѣдо Стойко я погледна съ любопитство, но тревогата ѝ зарази и него:

— Я ми кажи, Ветке, какво те е накарало да затърчишъ такъва изплашена?

Какъ да му каже? Може би ще направи поголѣма беда ако разкаже на ратая. И все пакъ трѣбва да се реши:

— Ти знаешъ ли нѣщо за въстанието?

— Знамъ. Защо питашъ?

— Не ме разпитвай, ами слушай!

Двата хранени коня на хаджи Йорданъ Брата летятъ въ ноцъта. Сякашъ чувствуватъ бедата и неподковани препускатъ по стръмния пжтъ.

Тропотът на копитата имъ отеква съ мислитъ на Ветка :

— Трѣбва, трѣбва, трѣбва!

И това „трѣбва“ значи всичко. Трѣбва да ги намѣря, за да спася Колю. Той е мой и азъ трѣбва да го спася, та ако ще би да обходя половината земя. Трѣбва да спася и хаджи Йордана, който е най-добриятъ човѣкъ на свѣта, който е баща за всички сиромаси и закрилникъ на всички страдалци. Трѣбва най-сетне да спася баща си отъ позоръ.

Колко време тичатъ конетъ и до къде сж стигнали, тя не знае, но устнитъ ѝ непрекъснато се молятъ :

— Божичко, помогни ми да стигна на време! Майко Света Богородице, закрилай ги и ги спаси!

— Сега отъ тука, — подвиква ѝ вѣрниятъ ратай, и подкарва коня си по една съвсемъ тѣсна пжтека изъ гората. — Оттукъ ще стигнемъ по-скоро.

Стойковиятъ конь върви прѣвъ. Но още не навлѣзълъ въ пжтеката, отскача на страна и спира. Насреща се задава другъ конникъ.

— Кой е?

— А, ти ли си, хаджи Йордане? По гласа те познахъ. Ей, слава Богу! . . .

— Какво има? За какво си дошелъ? Кой е другиятъ съ тебе?

— Хаджи кръстникъ! — Ветка се спуска отъ коня и премаляла се отпуска въ прегръдкитъ на стареца.

— Господи Боже, — изпъшква хаджията. — Ветке, ти ли си, чедо? Какво се е случило?

— Охъ, какъ да ти разкажа?! Той . . . баща ми. . . Чухъ го днесъ като говорѣше на чича. . . Искане да ви предаде. . . Отиде въ Търново. . .

— Така!

Никога толкова много скръбь не се е струпвала върху хаджи Йордана. Той притиска сърдцето си, за да не се пръсне. Ударътъ дойде отъ тамъ, откъдето най-малко го очакваше! Ето защо е бързалъ хаджи Дачо! Отивалъ е да получи наградата си отъ аянина! А дъщеря му?

— Върни се въ къщи, Ветке, — тихо казва хаджи Йорданъ и я погалва по косата. — Върни се, а азъ ще отида да предупредя другаритъ.

— Съ ума си ли си, хаджи кръстникъ! Да отидешъ пакъ тамъ, то ще рече да се хвърлишъ самъ въ примката. Бъгай! По-скоро бъгай! Азъ сама ще отида. И дѣдо Стойко не ми трѣбва. И за него е страшно да се мърка край манастира!

— Слушай ме, момиче! Не ставай дете!

— Азъ съмъ длъжна да отида! — крѣсва Ветка. — Баща ми е предателъ, затова азъ ще трѣбва да отида!

Преди да успѣе да я задържи хаджи Йорданъ, тя се хвърля на коня.

— Азъ съмъ длъжна да отида, защото тамъ е...

Хаджи Йорданъ извива погледъ следъ нея, и мжката въ душата му пораства тъй голѣма, че го задаша.

— Дано не закъснѣе!

Ала високо надъ гората вече се издигатъ червени отблѣсъци. Като огромно кандило гори манастирътъ. И въ страшния съсъкъ на пожара се стопяватъ воплитъ на плененитъ съзаклятници.

Ветка задържа коня и се вглежда въ пожара. Огненитъ езици освѣтляватъ десетина сѣнки. Една отъ тѣхъ е сѣнката на Колю Гайтанджи.

Тя обръща коня, отпуска юздитѣ му и бавно тръгва къмъ Елена.

По странитѣ ѝ вѣтърътъ смразява сълзитѣ, които тя не се опитва да задържи.

— — —

Кому е нужна тази жертва? Кого ще ползува? Ето, Колю разби и своя животъ и нейния. Защо? За народа, за хилядитѣ непознати и нему и ней хора, които живѣятъ по села и градове и се обичатъ или се мразятъ, радватъ се или страдатъ и плачатъ, вършатъ добрини или престжпления...

Искалъ ли е народътъ тази жертва отъ Колю Гайтанджи и отъ другаритѣ му? Не! Народътъ не е и подозиралъ, че десетина безумци му подготвятъ свободата. Тогава защо стана тази страхотия?. Защо?

И това грамадно защо я разпѣва на кръсть
Нѣкога тя каза на любимия си:

— Васъ, мжжетѣ, не може да ви разбере човѣкъ.

Наистина ли сж толкова странни сжщества мжжетѣ, че не може да бждатъ разбираани?

И Ветка напѣва всичкитѣ си сили да разгадае подвига на съзаклятницитѣ. О, тя отлично знае, че е подвигъ. Защото никой не казва: ела, смъртъ! А тѣ казватъ. Тѣ я викатъ. Тѣ я молятъ да дойде, за да ги освободи отъ робство. Това не може да разбере Ветка.

На изтокъ тъмнината редѣе, ранобудни косове пѣятъ въ гората, свири утринниятъ вѣтъръ съ хиляди кавали, шумятъ буйнитѣ пролѣтни води. А тамъ задъ нея гори манастирътъ и по пжтя се спускатъ

турци-кръвници, оградили най-хубавитѣ, най-личнитѣ, най-достойнитѣ хора на Търновския санджакъ.

И кой е виновенъ за гибельта на тѣзи люде?

Нейниятъ баща, който до вчера бѣше приятелъ и на Велча, и на Гайтанджи Колю, и на майсторъ Димитъръ, и на всички. Нейниятъ баща, който е посмѣлъ да обкове въ вериги ржцетѣ, които сж го приели отъ светата купель.

Тука, навѣрно, е смисълътъ на борбата. Въстанниците се биятъ противъ тѣзи, които обковаватъ и противъ тѣзи, които сочатъ кой да бжде обкованъ.

Тя си спомня детскитѣ приказки за нѣкогашнитѣ добри царе, които живѣели въ Търново и раздавали правосъдие и добрини по цѣло Българско. Спомня си и страшнитѣ разкази за кърджалии и даалии, които безнаказано грабѣли и убивали мирнитѣ хора, които не щадѣли дори старцитѣ и пеленачетата.

Кой е страдалъ тогава отъ тѣхъ? Не дѣдо ѝ, защото той е билъ приятелъ на каймакамина. Страдали сж беднитѣ роби отъ крайнинитѣ на града.

Кой страда и сега отъ спахии и субаши, отъ заптиета и кърсердари? Пакъ сиромаситѣ. Пакъ тия, които не си дождатъ отъ нѣмотия и не си доспиватъ отъ трудъ. Тѣ отъ мжка сж толкова оскотѣли, че не чувствуватъ вече теглото си.

За тѣхъ е било готвено въстанието.

А кой го е готвилъ?

И тука именно Ветка се забърква. Да биха вдигнали въстание сиромаситѣ, тя би ги разбрала и оправдала. А какъ да разбере Велчо Джамджията, майсторъ Димитъръ, Желѣзко Бакърджи, хаджи Йорданъ — тия богати първенци, тачени и обичани

еднакво отъ турци и българи? Защо имъ е било на тѣхъ въстанието?

Нѣкакво висше прозрение я осѣнява:

— Блаженъ е този, който раздаде всичко, което има, на другитѣ. Блаженъ е този, който обича ближнитѣ си и имъ помага. Блаженъ е силниятъ, ако съ силата си подкрепя слабитѣ. Блаженъ е богатиятъ, ако съ златото си храни вдовицитѣ и сирачетата. Блаженъ е почитаниятъ, ако успѣе да прехвърли почитъта отъ своето чело върху челата на униженитѣ.

— Проклетъ е този, който събира злато отъ гробоветѣ на братята си, който съ силата си подтиска слабитѣ, който откъсва залька отъ устата на вдовицата и сирачето, за да нахрани кучето си. Проклетъ и хиляди пжти проклетъ е този, който съ безчестие си купува почитъ!

Отъ височината на хълма Ветка поглежда родния си градъ. Вчера бѣше тамъ и всичко въ него ѝ бѣше мило. Везаше байраци и мечтаеше. Пѣеше пѣсенъта на Колю Гайтанджи и усѣщаше устнитѣ му до своитѣ. А сега?

Какво ще прави да се върне въ Елена? Нѣма ли, като мине край кжщата на хаджи Йорданъ Братата, да се събори зида върху нея, за да даде възмездие за бащиното ѝ престжпление?

И тя завива нагоре въ Балкана, кждето знае едно малко женско манастирче. Тамъ може спокойно да се плаче и спокойно да се чака последното тайнство.

XIV

Разпети петъкъ.

Спасителтъ повдигналъ погледъ къмъ небето и простеналъ:

— Господи, Господи, защо си ме изоставилъ?

Този билъ последниятъ му възкликъ на земята и съ него заминалъ отвждъ при Отца си.

Камбанитѣ съ болка повтарятъ тжжната земна участъ на Богочовѣка. И тѣхниятъ звънъ е още потжженъ, когато цвѣтята цвѣтятъ, когато по зелената снага на Света-гора трепти свежата пролѣтна влага и когато грѣе голѣмото топло пролѣтно слънце.

После изведнѣжъ става необикновено тихо.

Камбанитѣ замлъкватъ, цвѣтята привеждатъ главитѣ си, гората става тъмно-синя, а слънцето се скрива задъ единъ черенъ облакъ.

Бледи и изплашени люде минаватъ по улицитѣ. Тѣ се мжчатъ да вървятъ бавно, но сами нозетѣ имъ ги каратъ да тичатъ.

— Най-добритѣ хора сж хванати отъ низамитѣ.

— Велчо Джамджията заловили и го обковали въ вериги.

— Хванали и капитанъ Георги Мамарчовъ.

— Закриляй ги, Майко Богородице! И твоето чедо сж мжчили невѣрници! А тия хора отиватъ курбанъ за правата вѣра. Господи, спаси и помилуй!

— Не само тѣхъ трѣбва да закрия Богъ, а всички ни. Защото пропадна голѣмото дѣло.

— За народа отидоха праведницитѣ!

Отъ Еленския пжтъ се задаватъ конници ни-
зами. Тѣ ограждатъ заговорницитѣ. Пръвѣ е Велчо.

Той е спокоенъ, хладенъ, но край устнитѣ му
личи една тънка гънка, която казва: не за менъ е
мжката ми, а за тѣзи, които очакваха отъ менъ!

Устнитѣ сж заключени, но очитѣ горятъ. Тѣ
говорятъ съ блѣсъка си — гордъ и ненавистенъ,
говорятъ съ тихата си примреженостъ — ласкава
и нѣжна:

— Мразя ви, подтисници! Мразя ви съ всич-
ката сила на сърдцето си, което не можете да об-
ковете въ вериги!

— Обичамъ ви, мои бедни отрудени и оне-
правдани братя, обичамъ ви, както не съмъ оби-
чалъ нищо на този свѣтъ. Душата ми е ваша. И
дори когато отлети отъ тѣлото, тя ще витае надъ
васъ, за да ви напжтствува и води.

Преди да стигне до конака, групата се одесе-
торява. Отъ всички страни прииждатъ хора, стъл-
пяватъ се край заптиетата, блѣскаатъ се да излѣ-
затъ напредъ, за да бждатъ по-близо до своитѣ
страдащи водачи.

Гърдитѣ дишатъ съ въздишки, очитѣ потъватъ
въ сълзи, а юмруцитѣ се свиватъ.

На Башдарлъка единъ нечовѣшки писъкъ спи-
ра тълпата.

— Велчо! Господи Божичко, помогни ми!
Велчо, кжде ме оставяшъ?

Велчовата невѣста, съ изкривено отъ ужасъ
лице, съ писъкъ безъ сълзи и съ погледъ, който
накарва дори старитѣ юзбашии да се стжписатъ,
разкжсва редицата на заптиетата и висва на шията
на мжжа си:

— Не плачи, не плачи!

Леко я отмѣства на страна Велчо и я заглежда да дълго, дълго:

— Прощавай, невѣсто. Така било угодно Богу!

— Не, не, не! — още по-силно заридува бедната жена. Напраздно се опитватъ заптиетата да я отдръпнатъ. Напраздно добри жени се мжчатъ да я утешатъ. — Оставете ме! Оставете ме! Нека и мене взематъ съ него! Нека и мене да обесятъ! Нека ме разпънатъ на кръсть! Нека. . .

Нито една бръчка не мръдва по лицето на Джамджията. Само въ очитѣ му безпредѣлната нѣжностъ става още по-дълбока и тъмна:

— Не ме плачи, невѣсто. Продай всичко. Купи зехтинъ и запали всички кандила по черковитѣ. Да горятъ предъ Бога, както горѣше сърдцето ми за свободата на България!

— — — —

Разпети петъкъ.

Единъ великъ народъ разпънатъ на кръсть. Дѣсната му ржка е Велчо Джамджията.

Къмъ обѣдъ отъ двора на конака излиза една кола за сметъ. Обиколена е отъ низами, а следъ тѣхъ вървятъ цигани, които чакатъ плячка. Циганитѣ сж чакалитѣ на отоманската империя. Още не издъхнала жертвата — тѣ я разкъсватъ.

На желѣзния стълбъ срѣдъ Башдарлъка окачватъ едно вжже, после повдигатъ единъ трупъ и го провисватъ. Нито една тръпка, нито едно сгърчване. Турцитѣ въ страха си бесятъ и мъртавцитѣ.

Въ разтворенитѣ очи на мжченика не личи страдание и ужасъ, а тиха радостъ и примирение.

И вѣра. Безгранична вѣра въ възкресението на правдата, свѣтлината, свободата.

— — —

Низамитѣ приковаватъ къмъ страшния кръстъ на България и лѣвата ѝ рѣка.

Предъ пѣтната порта на Преображенския манастиръ висва тѣлото на майсторъ Димитѣръ Софийлята.

— — —

Великиятъ градъ на царетѣ, царицата на градоветѣ, хранилището на патриаршески скиптри и царски корони — старото Търново — празнува черно разпятие.

Улицитѣ сж пусти. Напраздно низамитѣ ходятъ отъ кѣща на кѣща да каратъ силомъ българитѣ да излѣзатъ на Башдарлъка, за да видятъ трупа на своя водачъ Велчо Джамджията.

Мъртвило и униние подтиска всичко.

А две нови бесилки сж издигнати на край града.

Натамъ повеждатъ хаджи Йорданъ Брадата и Колю Гайтанджи: най-младиятъ и най-стариятъ — две поколѣния, които сж си подали рѣцетѣ, за да служатъ на едно и сжщо дѣло. Колко рѣдко се случва това!

Самитѣ турци не подозиратъ тази страшна истина. Може би ако я бѣха подозрѣли нѣмаше въ една верига да обковатъ лѣвата рѣка на хаджи Йордана и дѣсницата на тепавичаря. Тѣ сами сж виновни за събирането на старото съ младото, на мждрото съ силното.

Хаджи Йорданъ намира сили да се усмихне:

— Разбра ли, Колю Гайтанджи. Турцитѣ свързватъ моето мждро сърдце съ твоята силна ржка. Тѣй свързани ще си отидемъ ние отъ тоя свѣтъ и отъ нашата връзка ще се поучатъ тия, които ще дойдатъ подире ни. . .

— Твоето сърдце и моята дѣсница! . . . — повтаря тихо Колю и въздиша. — Така е. Право е. Моето сърдце не може да се свърже съ никого. То си е нейно. . .

— На кого?

— Остави, остави. . .

— Кажи ми! На Ветка хаджи Дачова ли е сърдцето ти?

— Ти знаешъ ли?

— Да! — отпуска глава старецътъ и годинитѣ му се удвояватъ. — Научихъ снощи отъ самата нея. Не ми каза, но разбрахъ, защото бѣше тръгнала да предупреди завѣраджиитѣ, че баща ѝ е предалъ народното дѣло. . .

— Тя бѣше тръгнала да ни предупреди?!

Лумва свѣтлина въ очитѣ на Гайтанджи Колю. Сега стѣпкитѣ му ставатъ по-твърди и увѣрени. Не отива вече на бесилка, а на празникъ: най-голѣмия празникъ, който му остава да празнува. Ветка е разбрала всичко!

Когато минаватъ презъ Башдарлъка и заптиетата нарочно ги спиратъ предъ бесилката на Велчо, Колю се засмива:

— Хей, агалларъ! Така не умиратъ бабитѣ и предателитѣ! Гръцкиятъ владика Господъ ще го убие съ гръмъ, а вашиятъ кървавъ султанъ ще умре отъ преяждане! Тѣй да знаете. На бесилка умиратъ само юнаци!

Прикладътъ на едно шишене грубо го блъсва:

— Мълчи, разбойнико!

— Ако мълчи устата ми, сърдцето ми ще говори! Кучета!

Той се извива още веднъж към висналото тѣло:

— Сбогомъ, бай Велчо. Скоро ще се видимъ. Ние умираме, ала народътъ живѣе! Да живѣе народътъ!

И глухо и тжжно отекватъ въ пуститѣ улици неговитѣ пророчески думи.

— — — —

Настъпва нощъ: зловеща черна нощъ.

Наистина ли тази вечеръ е възкръсналъ Богъ и сж се разпръснали враговетѣ му? Наистина ли, когато прозвѣнятъ дванайсетъ удара на стария градски часовникъ, небето ще се разтвори и презъ свѣтлата пролука ще погледне Богъ, за да даде на всички правда?

Дори и малкитѣ деца не вѣрватъ въ тази хубава приказка. Тѣ днесъ видѣха провиснатъ на бе-сило своя благодетель. И Богъ не прати гръмъ да порази убийцитѣ му. И Богъ не позволи да се разтвори земята, за да погълне палачитѣ. Децата на сънъ виждатъ страшната картина и се мѣтатъ въ огънь. Старитѣ баби триятъ челата имъ съ светена вода и правятъ надъ тѣхъ кръстенъ знакъ.

А въ митрополитската черкова, въ храма на Йоакима и Ефтимия, владиката Иларионъ Критски се готви да благовестява:

— Христосъ възкресе.

Черни облаци покриватъ небосвода. Звездитѣ се срамятъ да гледатъ на земята.

И въ този мракъ на зли духове и тъмни сили, на нечисти заговори и скверность; мракъ на часоветъ, които Богъ не ще впише въ лѣточислението, за да не мърсятъ страницитѣ на вѣковетѣ — изъ конака излизатъ и последнитѣ жертви: капитанъ Георги Буюкли и Иванаки Врачалята. Отвеждатъ ги низами при аянь башията въ Видинъ.

Придружаватъ ги и двама българи. Единиятъ поради службата си, а другиятъ поради своята подлостъ: хаджи Николи Капзамалинътъ и хаджи Дачо.

Съзаклятниците мълчатъ. Мълчи предателятъ. Въздиша бирникътъ хаджи Николи, а низамитѣ проклинатъ, че ги каратъ да пжтуватъ посрѣдъ нощъ.

Два-три мъгливи фенера само повече усилватъ мрака на улицитѣ. Но на Башдарлъка свѣтлината е повече. Тамъ циганитѣ сж наклали огънь и се забавляватъ. Чакатъ да минатъ тритѣ дни отъ наказанието, за да взематъ отъ мъртвия скжпитѣ му дрехи.

— Е, хаджи Дачо, знаешъ ли кой виси тамъ, а?

— Хайде! Не ме трови!

Хаджи Николи повдига рамене:

— Азъ ли те тровя? И тазъ добра. На твоята душа никаква отрова не прилѣга. . .

— Мълчи, мълчи!

— Чу ли какво казалъ днеска на невѣстата си, а? Да запалѣла всички кандила, та да горятъ, както горѣло сърдцето му за свобода. . .

При вида на страшната група циганитѣ наскачватъ отъ мѣстата си и обикалятъ заптиетата:

— Тия кжде ще ги обесите? А, агалларъ, да дойдемъ ли на помощъ? Ако е на Дервента, а?

Хаджи Николи издига тояжката си и я стоварва върху единъ черенъ окжсанъ грѣбъ:

— На страна, кучета долни! На страна, че ви избивамъ до единъ!

— Николи, — прошепва хаджи Дачо, — кжде е обесенъ хаджи Йорданъ?

— Почакай, — съ злоба изсъсква бирникътъ. — Почакай. Ще го видишъ. Ще му се порадвашъ. Ехъ, ехъ, черна душа си ти, хаджи!

Надоле къмъ края на града съвсемъ нѣма фенери. Тамъ мракътъ се стѣлпява още по-противно и тежко: мракъ, който може да се пипа. Хаджи Дачо се хваща за ржката на спѣтника си.

— Пустни ме! — изкрещява Николи. — Пустни ме, ще ме изцапашъ. Не виждашъ ли, че ржцетѣ ти сж кървави?!

Колкото и да е тъмна нощта, бесилкитѣ се очертаватъ. Тѣ сж по тъмни отъ тъмнината. Тѣ сж като съвѣстѣта на предателитѣ.

— Виждашъ ли, — подхваща хаджи Николи. — Отсамшната бесилка е на Гайтанджи Колю. А оттатъкъ е на кръстникъ ти. Върви. Върви скоро се промуши подъ нозетѣ му и се помоли да ти прости грѣха. Тичай! Тичай да му се помолишъ. Защото и неговото сърдце е горѣло за свобода. А отъ такъвъ огънь нито единъ предателъ не се е опазилъ. Чувашъ ли ме? Отивай!

— Моля ти се, хаджи. Пощади ме. . .

— Ехъ, ехъ!

— Гледай, гледай!

Гласътъ на хаджи Дачо е дрезгавъ и дивъ. Туй не е гласъ, а хъркане на нѣкакво диво животно, наплашено до смъртъ.

— Какво да гледамъ?

— Не ти ли се струва, че ликът на хаджията свѣти? Вижъ! Каточели отвжтре му излиза нѣкакъв пламъкъ и го освѣтлява, а? Виждашъ ли?

Камбанитѣ забиватъ бързо, живо, съ нестихваща и увеличаваща се сила:

— Христосъ възкресе!

Не! Не е радостенъ звънътъ на камбанитѣ.

Не! Тѣ не възвестяватъ на людетѣ щастливата вестъ, че Спасителътъ е излѣзълъ изъ земната пастъ нетлененъ.

Тази вечеръ камбанитѣ виятъ като разярени звѣрове и отправятъ страхотна закана:

— Спасителътъ възкресе! Чуйте, тирани! Този, който отиде на Голгота да дари на човѣчеството вѣченъ миръ и братство — възкресе! Треперете, тирани, предъ свѣтлата вестъ! Тя иде за всички, които отиватъ на кръстъ за доброто на хората! Тя иде за всички, отишли на кръста Господенъ за вѣра!

— Ще възкрѣсне правдата и ще се разпилятъ враговетѣ ѝ!

... Въ лѣто 1837 царствуващиятъ Сарацински царь султанъ Махмудъ II по свое желание и по волята на Бога дойде въ Велико Търново. И като престоя два дни, пакъ отиде на своя престолъ, дето е поставенъ, поради наши грѣхове, отъ Всевидещиятъ Богъ. И следъ неговото заминаване се яви великъ моръ. И следъ мора появи се земетресение. И падна отъ великото земетресение полиелеятъ на митрополитската черкова. И дето падна той, тамъ падна и тѣлото на Архиепископъ Иларионъ и издѣхна поради грѣховетъ си. . .

... Подъ тойзи камень се покои мученикъ хаджи Сергей. Сломенъ отъ иго агарянско, поради то что повеждалъ подъ клетва завѣраджии, на лѣто отъ Христа Бога въ Плоти 1835. . .

... Упокой, Господи, раби твоя монахиня Елена, въ мирѣ Елисавета хаджи Дачова, Еленченка. Упокоилася за нищихъ и страждущихъ въ морно время; лѣто 1837. . .

ПОЯСНЕНИЯ

Историческиятъ материалъ за написването на тази повестъ (документи, ръкописи, статии, монографии и пр.) ми бѣха предоставени на използване отъ любезния колега Звезделинъ Цоневъ, комуто изказвамъ сърдечна благодарностъ.

На много мѣста сж употребени турцизми, които съзнателно съмъ допустналъ, за да подчертая особеността на езика ни презъ оная епоха. Понеже тѣзи турцизми и до днесъ се употребяватъ въ нашия говоръ, не намирамъ за необходимо да давамъ превода имъ на български.

НИЙ УМРЪХМЕ — ДА
ЖИВЪЙ НАРОДА! ПО-
ВЕСТЬ ОТЪ ЗМЕЙ ГО-
РЯНИНЪ ИЗДАДЕ БИ-
БЛИОТЕКА ЗАВЕТИ,
ОТПЕЧАТА ПЕЧАТНИЦА
„ПОЛИГРАФИЯ“
А. Д., СОФИЯ, ПРЕЗЪ
МЕСЕЦЪ СЕПТЕМВРИЙ
1938 ГОДИНА ВЪ 6,000
Е К З Е М П Л Я Р И

БИБЛИОТЕКА ЗАВЕТИ

ИЗЛИЗА ВСЪКИ МЕСЕЦЪ
ОСВЕНЪ ЮЛИЙ и АВГУСТЪ
ГОДИНА ТРЕТА, КНИГА
С Е Д М А
СЕПТЕМВРИЙ 1938 ГОДИНА.
ГОДИШЕНЪ АБОНАМЕНТЪ
100 ЛВ. ПОЩЕНСКА ЧЕКОВА
СМЪТКА 10-70. СОФИЯ, СТ.
КАРАДЖА 7, ВХ. А — II ЕТ.
ТЕЛ. 2-66-16. ТАЗИ КНИГА
ОТДЪЛНО СТРУВА 40 ЛЕВА